

บทที่ ๒

ประวัติและการเข้ามามีบทบาททางการเมืองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๕๓

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของไทย เพราะทำให้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง ทำให้ประเทศสยามก้าวสู่ยุคใหม่แห่งระบอบประชาธิปไตยท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว กลุ่มเจ้านายและขุนนางที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองตั้งแต่ยุคแห่งการปฏิรูปประเทศสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้สิ้นสุดอำนาจลง กลุ่มที่ขึ้นมามีบทบาททางการเมืองแทน ก็คือ ผู้ก่อการคณะราษฎรนั่นเอง ซึ่งในจำนวนนี้ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ หรือ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทด้วยเช่นกัน จึงจะต้องเริ่มจากภูมิหลัง และบริบทที่แวดล้อม ที่นำมาสู่การมีบทบาทของ พล.ร.ต. ถวัลย์ เสียก่อน

๒.๑ ชีวิตประวัติ การศึกษาและหน้าที่ราชการ

พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เดิมชื่อ ถวัลย์ ธาธิวาสวัสดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ที่ตำบลรอบกรุง (อำเภอพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน) บิดาชื่อ นายอู๋ มารดาชื่อ นางเงิน พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ มีพี่น้องร่วมบิดา-มารดาทั้งหมด ๔ คน คือ

๑. นางไต้ย คล่องการเขียน
๒. นางละเอียด แจ่มยบล
๓. พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์
๔. ค.ช. เซวง ธาธิวาสวัสดิ์ (ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)
๕. นายประเสริฐ ธาธิวาสวัสดิ์

นายอู๋ประกอบอาชีพเป็นเพียงพ่อค้าย่อยที่มณฑลอยุธยา ดังนั้นฐานะของครอบครัวจึงมิได้เป็นปัจจัยที่ทำให้ พล.ร.ต. ถวัลย์ จะขึ้นมามีบทบาทได้ หากแต่การศึกษาแบบสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นหลังการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ ๕ เปิดโอกาสให้สามัญชนที่มีความสามารถในการเล่าเรียน และก้าวเข้าสู่ระบบราชการได้ พล.ร.ต. ถวัลย์ ได้ก้าวเข้าสู่ระบบราชการโดยอาศัยการศึกษานั้นเอง นั่นคือเมื่อวัยเด็กได้เข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนตัวอย่างประจำ

จังหวัด(ปัจจุบันคือ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย)เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๓ ต่อมาเข้าศึกษาที่โรงเรียน วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร ในชั้นมัธยมปีที่ ๓ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๑ จากนั้นได้ฝึกหัดเป็นครูแต่ไม่ถูกอธยาศัย จึงได้สอบแข่งขันเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายเรือ และเข้าเป็นนักเรียนนายเรือเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๓ ซึ่งในสมัยนั้น ทางราชการ ทหารเรือได้แบ่งแยกเหล่าต่างๆ ของทหารเรือออกเป็น ๒ พรรคใหญ่คือ พรรคกบิน หมาย ถึงเหล่าทหารเรือที่เป็นช่างกลประจำท้องเรือ และพรรคนาวิน หมายถึง เหล่าทหารเรือ ที่ประจำการพลรบ สำหรับนักเรียนนายเรือถวัลย์นั้น เลือกศึกษาในพรรคนาวิน ตลอด เวลาที่ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนนายเรือ นั้น นักเรียนนายเรือถวัลย์ ได้แสดงถึงความสามารถ และความมีสติปัญญาสูงให้ประจักษ์โดยการสอบไล่ได้ที่ ๑ ทุกครั้ง หลังจากสำเร็จการ ศึกษาจากโรงเรียนนายเรือแล้วได้เป็นนักเรียนทำการนายเรือ มีอักษรย่อว่า น.ท.ร. ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๔ เพราะในสมัยนั้น นักเรียนที่จบมา จากโรงเรียนจะยังไม่ได้ยศสัญญาบัตรทันที แต่จะต้องฝึกหัดในราชการต่างๆ ของกองทัพ เรือก่อน แล้วจึงจะได้ติดยศนายเรือตรีภายหลัง

ในระยะเวลาที่เป็นนักเรียนทำการนายเรือนี้ได้สำรองราชการ กรมเสนาธิการทหาร เรือ และได้ฝึกหัดกิจการต่างๆ ในเรือของบริษัทพาณิชย์นาวีสยาม รวมทั้งในกระบวนเรือ ต่างๆของกองทัพเรือ เข้ารับยศเป็นนายเรือตรี เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๖ และ ได้รับตำแหน่งเป็นนายธง ผู้บัญชาการกระบวนเรือที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคมในปีเดียวกัน จากนั้นได้ย้ายไปรับตำแหน่งต่างๆ เช่น เป็นนายกราบขวาเรือพระที่นั่งมหาจักรี (๑๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๖) เป็นต้นเรือกลางไปประจำภูเก็ท(๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๖๗) เป็น

"อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรีถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๔๗๒), หน้า ๓-๔.

"พล.ร.ต. ประพัฒน์ จันทวิรัช, "งานพัฒนาองค์บุคคลในกองทัพเรือของพลเรือเอก สิ้นธุ์ กมลนาวิน" อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสิ้นธุ์ กมลนาวิน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, ๒๔๖๐), หน้า ๔.

"พล.ร.อ. ประพัฒน์ กฤษณจันทร์, "คำสดุดีและไว้อาลัยแก่พลเรือตรีถวัลย์ อารัง นาวาสวัสดิ์" ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรีถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์, คำ ไว้อาลัย.

"นายธง หมายถึง นายทหารคนสนิทของผู้บังคับบัญชาที่ยศชั้นนายพลเรือ

ต้นเรือตอร์ปิโดกองโรงเรียนพลทหารเรือสมุทรปราการ(๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๕) ต่อ
มาก็ได้รับยศเป็น ร.ท.ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ ร.น. เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน
พ.ศ.๒๔๖๕ ระหว่างนี้ได้ศึกษาวิชาอากาศยาน และเป็นต้นเรือเรือหลวงตอร์ปิโด ๔ จาก
นั้นได้รับยศเป็นนายเรือเอกเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๒ และรั้งตำแหน่งต้นเรือตอร์
ปิโดของเรือหลวงพระร่วง

ร.อ.ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ ร.น.ได้เข้าศึกษาวิชานายทหารเรือชั้นสูง เมื่อวันที่ ๑
พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๓ ที่โรงเรียนนายทหารเรือ สังกัดกรมยุทธศึกษาทหารเรือ ซึ่งก่อตั้ง
ขึ้นในปีพ.ศ. ๒๔๖๓ ในสมัยที่ พล.ร.ต.พระยาราชวังสัน(ศรี กมลนาวิน) ดำรงตำแหน่ง
เสนาธิการทหารเรือ ความมุ่งหมายในการก่อตั้งโรงเรียนนายทหารเรือก็คือ เพื่อมุ่งจะ
ให้นายทหารเรือ ที่จบโรงเรียนนายเรือมาและผ่านการปฏิบัติราชการทหารเรือมาแล้ว ได้
กลับมาศึกษาเพื่อให้ความรู้กว้างขวาง และในระดับที่สูงยิ่งขึ้น กล่าวคือ

...ด้วยการศึกษาของนายทหารเรือ เท่าที่ได้สำเร็จตามหลักสูตรของโรงเรียน
นายเรือและฝึกหัดศึกษาทางใช้การต่อมา...จนเป็นนายทหารสัญญาบัตร...เป็น
ลำดับมานั้น จนเวลานี้ในแผนกพรคนาวินก็มีความรู้ แต่เพียงขั้นต้นแห่งความรู้
ของนายทหารเรือ...ส่วนความรู้การทหารในทางยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีขั้นต้น
สำหรับหน้าที่นายทหารบังคับบัญชาเรือ เข้าสนามยุทธได้เองโดยอิสระประการ
หนึ่ง ความรู้ทางกฎหมาย และแบบธรรมเนียมในระหว่างประเทศสำหรับนาย
ทหารเรือประการหนึ่ง กับความรู้ในวิชาอื่นขั้นสูง เพื่อเป็นเครื่องประกอบให้มี
ความคิดกว้างขวางออกไป อีกประการหนึ่งนั้นทางราชการได้ดำริจะให้มีความ
แล้ว แต่ที่ยังไม่ได้ทำไปนั้นก็เพราะยังไม่มีนายทหารใช้ราชการเพียงพอ แผนก
พรคนาวินก็เช่นเดียวกัน...บัดนี้จำนวนนายทหารได้ทวีมากขึ้น จนพอที่จะจัดผลัด
เปลี่ยนกันไปศึกษาวิชาการชั้นสูงได้บ้างแล้ว สมควรที่จะตั้งโรงเรียนนายทหาร
เรือเป็นสำนักศึกษาวิชาให้สูงยิ่งขึ้นอีกได้"

"ข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนนายทหารเรือที่ ๒๔/๒๔๖๓/๐๘๕๑๐ ลง
วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓" อ้างถึงใน พลเรือตรีประพัฒน์ จันทวิรัช, "งานพัฒนาองค์กร
บุคคลในกองทัพเรือของพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน" ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๔

การศึกษาวิชาในโรงเรียนนายทหารเรือนี้ แบ่งออกเป็น ๒ แผนก ตามราชการทหารเรือคือ แผนกพรคนาวินและแผนกพรคกลิน ใช้ระยะเวลาศึกษา ๑ ปี นายทหารที่จะเข้าศึกษาได้ต้องมีศนายเรือเอก-นายนาวาตรีขึ้นไป ในปีเดียวกับที่ ร.อ.ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ ร.น. เข้าศึกษาที่โรงเรียนนายทหารเรือนี้ ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน ร.น. น้องชายของ พระยาราชวังสัน เพิ่งกลับมาจากต่างประเทศ และได้มาเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนนายทหารเรือนี้ด้วย ปรากฏว่าความสัมพันธ์ระหว่าง ร.อ.ถวัลย์ และ ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน นั้นใกล้ชิดกันมาก ดังที่ปรากฏในคำไว้อาลัยพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน ดังนี้

...คุณหลวงสินธุ์ หาได้ไปพักอาศัยอยู่กับบ้าน นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ ซึ่งเป็นพี่ชาย หรือที่บ้าน นาวาโทพระภรสมุทฺร ซึ่งมีศักดิ์เป็นพี่เขยแต่อย่างใดไม่ ในชั้นแรกก็มาอยู่ร่วมกับข้าพเจ้าที่บ้าน ริมแม่น้ำเจ้าพระยา สุดตรอกวัดสามพระยา และต่อมาก็ที่ใกล้ๆกับสี่แยกบางลำภู ขณะนั้นข้าพเจ้า ไหมยถึง พล.ร.ต.ถวัลย์ ดำรงนาวาสวัสดิ์ -ผู้เขียนนี้ มีภรรยาแล้ว ภรรยาข้าพเจ้าจึงรับภาระเป็นผู้จัดหาอาหารให้กับคุณหลวงสินธุ์รับประทาน... คุณหลวงสินธุ์จึงเป็นทั้งผู้บังคับบัญชา ครูบาอาจารย์ และเพื่อนสนิทด้วย... เราจึงมีความรักนับถือ และสนิทกันมาก"

ความใกล้ชิดสนิทสนมต่อ ร.อ.สินธุ์ กมลนาวินนี้เอง ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงได้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในชีวิตของ ร.อ.ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ เพราะต่อมา ร.อ.สินธุ์ ที่ได้บรรดาศักดิ์เป็น น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๓๔ จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการชักชวนให้ ร.อ.ถวัลย์ เข้าร่วมในคณะผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๔ ซึ่งจะมีผลนำไปสู่การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของ ร.อ.ถวัลย์ ต่อมา

อนึ่ง ระหว่างที่ ร.อ.ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนนายทหารเรือนี้ ก็ได้ศึกษาวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย จนกระทั่งสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตไทยไปพร้อมๆ กัน เข้าใจว่าสาเหตุที่ทำให้ ร.อ.ถวัลย์ ชาริสวัสดิ์ สนใจศึกษาวิชากฎหมายนั้น เป็นเพราะวิชาที่ศึกษาในโรงเรียนนายทหารเรือมีหลายวิชาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกฎหมายเช่น กฎหมาย

"พลเรือตรีถวัลย์ ดำรงนาวาสวัสดิ์,"คำไว้อาลัยพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน" อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๗.

ระหว่างประเทศ กฎหมายอาญา กฎหมายทหาร กฎหมายทะเล เป็นต้น การศึกษาในโรงเรียนกฎหมายนั้นได้แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ วิชากฎหมายภาค ๑ ได้แก่ ธรรมศาสตร์และพงศาวดารกฎหมาย กฎหมายลักษณะอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๑ และ ๒ กฎหมายลักษณะผิดเมียและมรดก และกฎหมายลักษณะทรัพย์สิน ส่วนวิชาที่สอนในกฎหมายภาค ๒ คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๓ กฎหมายลักษณะล้มละลาย กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายลักษณะพยาน และกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

การเรียนที่โรงเรียนกฎหมายนั้นทำให้ ร.อ.ถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ ได้มีโอกาสรู้จักกับนายติเรก ชัยนาม นักเรียนกฎหมาย นายสงวน ตุลารักษ์ และ นายชิม วีระไวทยะ ครุฑวดีวิชากฎหมาย ด้วยเหตุนี้ ร.อ.ถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ จึงมีความสัมพันธ์กับทั้งกลุ่มทหารเรือและนักกฎหมาย ซึ่งในเวลาต่อมาจะเป็นกลุ่มที่รวมตัวก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.๒๔๗๕

เมื่อพิจารณาประวัติชีวิตและการศึกษาแล้วพบว่านายเรือเอกถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ ก็จัดว่าเป็นกลุ่มปัญญาชนรุ่นใหม่ในสังคม เช่นเดียวกับบุคคลสำคัญหลายคนในคณะราษฎร เช่น หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชิตตะสังคะ) หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร์ ฝั่งพระคุณ) หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย) หลวงพรหมโยธี (มังกรผลชีวิติน) เป็นต้น ในลักษณะที่ว่าต่างมีพื้นเพมาจากครอบครัวราษฎรสามัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นบุคคลที่มาจากครอบครัว "คนชั้นกลาง" กลุ่มคนเหล่านี้ได้อาศัยการศึกษารวมถึงการได้เข้ารับราชการเป็นบันไดไปสู่การมีบทบาททางการเมืองในเวลาต่อมา ภายใต้แนวคิดร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงการปกครองสยาม

นอกเหนือไปจากประวัติชีวิต และการศึกษาแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็น

"กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๗ ย.๑ "เอกสารกระทรวงยุติธรรม เรื่องข้อบังคับว่าด้วยระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนกฎหมาย." ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๕-๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๗๓

"กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์, "ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ.๒๔๔๓-๒๔๖๖," วารสารธรรมศาสตร์ ๑๒ (มีนาคม ๒๕๒๖) : ๑๒

"สิริ เปรมาจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ ชารีนาवासวัสดิ์ อดีตนายกรัชมณฑลรัตนทอง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๒๑), หน้า ๔๔.

หนึ่งซึ่งจัดได้ว่าเป็นคุณลักษณะสำคัญประจำตัวของ นายเรือเอกถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ ก็คือความ เป็นผู้ที่มึ้นคุณลักษณะประนีประนอม และความมีอารมณ์เย็น คุณลักษณะข้อนี้ปรากฏให้เห็นได้ จากงานเขียนของบุคคลร่วมสมัยดังเช่น พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส กล่าวไว้^{ในคำ}ให้การต่อ ศาลในคดีอาชญากรรมสงคราม เมื่อปี.ศ.๒๔๘๘ ว่า "...พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ บุคคลผู้นี้...เมื่อมีเหตุหมางในระหว่างผู้ก่อการกัฏี หรือในระหว่างรัฐมนตรีกัฏี ผู้นี้ได้เป็น ผู้ไกล่เกลี่ยให้เรื่องสงบราบคาบไปได้" และอนันต์ นิบูลสงคราม ก็ได้อธิบายลักษณะดัง กล่าวนี้ไว้ว่า

...เมื่อจะกล่าวถึงความเป็นผู้มีอารมณ์ดีของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ บรรดาผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองทุกท่าน ต่างยอมรับเป็นเสียงเดียวกัน มานานแล้วว่า ท่านเป็นเลิศจริงๆ ท่านโกรธใครไม่เป็น แม้จะถูกเพื่อนฝูงต่อ ว่าต่อชานด้วยความโมโหโทโสอย่างไร พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ จะ ตอบโต้ด้วยคำพูดซ้ำๆเนิบนาบ พร้อมกับหัวเราะอย่างอารมณ์ดีตามนิสัยของท่าน เสมอ"

คุณลักษณะประนีประนอมและอารมณ์เย็นนี้ได้ส่งผลให้ "จุดหนึ่งในบุคคลของเขา คือการไม่เป็นพิษเป็นภัยกับผู้ใด"^{๑๑} และด้วยอาศัยคุณลักษณะนี้เอง จะเป็นปัจจัยเอื้อให้ นายเรือเอกถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ สามารถทวีบทบาทของตนทางการเมืองด้วยการเป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองควบคู่ไปกับการรู้ความสามารถที่มีอยู่

^{๑๐} สุพจน์ ด้านตระกูล ผู้รวบรวม, พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส บุคถึงข้อเท็จจริง ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ และ จอมพล ป.พิบูลสงคราม, (กรุงเทพฯ : ศิริพการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๘๓-๑๘๓.

^{๑๑} อ.พิบูลสงคราม, จอมพล ป.พิบูลสงคราม เล่ม ๔, (กรุงเทพฯ : ศูนย์การ พิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๓๒๒-๓๓๓.

^{๑๒} ฟ้าเมืองทอง (กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐) หน้า ๑๐.

๒.๒ การเข้าร่วมกับคณะราษฎร

การเปลี่ยนแปลงในชีวิตครั้งสำคัญของ ร.อ.ถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ก็คือการได้ร่วมกับสายทหารเรือของคณะราษฎร ร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ เพื่อให้ประเทศไทยพ้นจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เข้าสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้น จึงจะต้องกล่าวถึงบทบาทของคณะราษฎรสายทหารเรือก่อน เพื่อจะได้เห็นถึงการที่ ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ จะได้มีบทบาทเพิ่มขึ้นต่อไป

คณะราษฎรสายทหารเรือ นั้น เริ่มต้นจากบทบาทของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) นั้นเอง ทั้งนี้ หลวงสินธุสงครามชัย เกิดเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นน้องชายคนสุดท้อง พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นนายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่คนสำคัญของยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เด็กชายสินธุ์ ได้รับการศึกษาขั้นต้นจากโรงเรียนสวนกุหลาบ และได้เข้าศึกษาโรงเรียนนายเรือ จากนั้นก็ได้รับทุนไปศึกษาต่อจนสำเร็จวิชาการทหารเรือชั้นสูงจากประเทศเดนมาร์ก ปรากฏว่าในระหว่างที่อยู่ที่เดนมาร์กนั้น ได้รับการชักชวนจากนายประยูร ภมรมนตรี ให้เข้าร่วมในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่ง ร.ท.สินธุ์ ก็ตกลงร่วมด้วย จึงได้เป็นผู้มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในฐานะหัวหน้าคณะราษฎรสายทหารเรือ

การอธิบายบทบาทของคณะราษฎรสายทหารเรือ นั้นจำเป็นต้องให้ภาพกว้างๆ ของกองทัพเรือในขณะนั้นดังนี้คือ ในช่วงระยะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองคือ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้รวมกระทรวงทหารเรือเข้าอยู่ในกระทรวงกลาโหม^๑ มีกำลังรบที่สังกัดกองเรือรบ ดังนี้

๑. กองเรือปืน ประกอบด้วยเรือปืน ๖ ลำ คือ ร.ล.รัตนโกสินทร์ ร.ล.สุโขทัย ร.ล.พาลีรังทวีป ร.ล.สุคริพครองเมือง ร.ล.สุริยมณฑล และ ร.ล.เจ้าพระยา
๒. กองเรือใช้ตอร์ปิโด ประกอบด้วยเรือ ๓ ลำคือ ร.ล.เสื่อชานชล ร.ล.เสื่อคำรนสินธุ์ ร.ล.พระร่วง และ ร.ล. ตอร์ปิโด ๑-๔
๓. กองเรือช่วยรบ ประกอบด้วยเรือ ๖ ลำคือ ร.ล.วิเทศกิจการ ร.ล.เจนทะเล ร.ล.หาญทะเล ร.ล.ลิวทะเล ร.ล.ผีเสื้อน้ำ และ ร.ล.พระยม

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๓ ก.๑ รวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม ๑๔ ตุลาคม-๑๔ ธันวาคม ๒๔๗๕.

นอกจากนี้ยังมีหมวดเรือยามฝั่ง ๑ หมวด ประกอบด้วยเรือยามฝั่ง ๔ ลำ ส่วนกำลังที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติการรบบก คือ กองพันพาหนะทหารเรือ มีอัตรา ๔ กองร้อย การก่อตัวของคณะราษฎรสายทหารเรือ ซึ่งเริ่มจาก น.ต.หลวงสินธุ์สงครามชัย ได้ชักชวนนายทหารเรือชั้นสัญญาบัตรที่ประจำการกรม-กองต่างๆกัน มาเข้าร่วม ดังนี้

๑. นายทหารกองเสนารักษ์ : ร.อ.สงวน รุจิราภา
๒. กรมเสนาธิการทหารเรือ : น.ต.หลวงศุภชลาศัย (บุ่ง ศุภชลาศัย)
๓. กองพันพาหนะทหารเรือ : ร.ท.ทองหล่อ ขำศิริกู ร.ท.ประเสริฐ สุขสมัย
ร.ต.กุหลาบ กาญจนสกุล และ ร.ต.ทองดี รัชงษ์
๔. กรมอุทกทหารเรือ : ร.อ.หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา) ร.อ.ทิพย์
ประสานสุข ร.อ.สงบ จริญญาพร และ ร.ท.จิบ ศิริไพบุลย์ (ต่อมาย้ายไปเป็นผู้บังคับการ
ร.ล.หาญทะเล)
๕. กรมสรรพาวุธทหารเรือ : ร.อ.หลวงจำรัสจักราวุธ (จำรัส เกษณันท์)
และ ร.ท.ทัศน์ กรานเลิศ
๖. กองโรงเรียนชุมพล : ร.อ.สวัสดิ์ จันทน์ ร.อ.หลวงเจียรกมลการ (เจียม
เจียรกมล) และ ร.ท.ศรี ดาวราช
๗. นายทหารประจำเรือ ได้แก่ ร.อ.หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไพวัลย์) รองผู้
บังคับหมวดเรือยามฝั่ง ร.อ.หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ) ผู้บังคับการ ร.ล.พาลี
รั้งทวีป ร.ท.วัน รุยาพร ประจำ ร.ล.พาลีรั้งทวีป ร.ท.หลี่ สินธุโสภณ และ ร.อ.ชลิต
กุลกำมธร ประจำ ร.ล.สุโขทัย
๘. กองเรือกล : ร.ต.ชั้น รัตมิต

ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงไม่กี่เดือน คือในวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๕ ร.อ.ถวัลย์ ชารีสวัสดิ์ ได้รับคำสั่งย้ายจากตำแหน่งผู้บังคับการเรือรบหลวง

“พล.ร.ต.บุรินทร์ พงศ์สุนันท์, “พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิณกับบทบาททางการเมือง”,
ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิณ, หน้า ๑๘๓-๑๘๘.

“พล.ร.ท.ศรี ดาวราช เขียนอธิบายไว้ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของ
พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิณ ว่า นายทหารจากกรมสรรพาวุธทหารเรือและกองโรงเรียนชุมพล
มิได้ร่วมมืบทบาทในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เนื่องจากไม่สามารถนัดหมายกันได้ทัน

ตอร์ปิโด ๒ มาสำรวจราชการกองทัพเรือ และในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ปีเดียวกันก็ได้
รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ด้วยเหตุที่ ร.อ.หลวงอำรง
นาวาสวัสดิ์ สำรองราชการกองทัพเรือในขณะนั้น ทำให้บทบาทในวันก่อนการเปลี่ยนแปลง
การปกครองไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบกับนายทหารเรือคนอื่นๆ ที่ประจำ
การอยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมกำลังพลหรือกำลังอาวุธได้

แต่กระนั้น ก่อนเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ ได้มีนายสงวน ตุลารักษ์ และนายชิม
วิระไวทยะ ซึ่งเคยมีความสัมพันธ์ครั้งที่ได้ศึกษาวิชากฎหมาย มาชักชวนให้เข้าร่วมในคณะผู้
ก่อการ และเมื่อ ร.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษาหารือกับ น.ต.หลวง
สินธุสงครามชัย ก็ได้รับคำแนะนำว่าไม่ควรร่วมมือด้วย เนื่องจากขณะนั้น ร.อ.หลวงอำรง
นาวาสวัสดิ์ มีครอบครัวแล้ว อย่างไรก็ตาม ในคืนวันที่ ๒๓ มิถุนายน เมื่อคณะราษฎร
ตัดสินใจลงมือปฏิบัติงานแล้ว น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย ได้ตกลงใจชักชวน ร.อ.หลวง
อำรงนาวาสวัสดิ์ เข้าร่วม โดยมอบให้ ร.ท.ชลิต กุลกำมัธธ เป็นผู้มาติดต่อชวนไปจากที่
บ้าน ดังที่ พล.ร.ต.ถวัลย์ เขียนเล่าไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลเรือ
เอกสินธุ์ กมลนาวิน ดังนี้

...ในตอนกลางคืนวันที่ ๒๓ ต่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕...คุณหลวงสินธุ์และ
คณะได้นำรถยนต์มาจอดที่ปากตรอกวัดสังเวช...คุณหลวงสินธุ์ได้ชี้ให้ เรือเอก
ชลิต กุลกำมัธธ ไปแจ้งคำสั่งให้ข้าพเจ้าทราบ...นัดให้ข้าพเจ้า ไปที่ต้นไม้ใหญ่
ข้างๆ ทำราชมรดิษฐ...ครั้นเวลาเกือบสองยาม ข้าพเจ้าก็ได้ออกจากบ้านไป
ยังจุดนัดหมาย...ได้พบกับ เรือตรีชั้น รัศมีทัต...จึงทราบว่า ต่างก็มาด้วยวัตถุประสงค์
ประสงค์อย่างเดียวกัน

เหตุผลในการที่ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย เปลี่ยนใจมาชักชวนให้ ร.อ.หลวง

^๑ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรีถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์, หน้า ๔

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖

^๓ พล.ร.ต.ถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์, "คำไว้อาลัยพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน" ใน
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๓-๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

ดำรงนาวาสวัสดิ์ เข้าร่วมนั้น เข้าใจว่า เป็นเพราะต้องการให้มีบุคคลที่ไว้ใจได้ เพื่อร่วมทำงานในวันที่ ๒๓-๒๔ มิถุนายน คั้งที่ น.ต.หลวงสินธุ์สงครามชัยกล่าวกับ ร.อ.ทิพย์ ประสานสุข ร.อ.สงบ จรุงพร และ ร.ท.ชลิต กุลกำมัธร ว่า "ใครมีทหารที่เป็นลูกศิษย์ไว้ใจได้จะนำไปด้วย ๒-๓ คนก็ได้" ด้วยความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่าง น.ต.หลวงสินธุ์สงครามชัย และ ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยในการที่จะเลือกชวนหลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ให้เข้าร่วมกับคณะผู้ก่อการ

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.๒๔๗๕ นั้น ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ได้เข้าสํารองราชการกองทัพเรือ ดังนั้นบทบาทที่ปรากฏในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ จึงแตกต่างไปจากนายทหารเรือคนอื่นๆที่คุมกำลังพลหรือกำลังอาวุธ เช่น ร.ท.ทหาร ข้าราชการ ร.ท.ประเสริฐ สุขสมัย และ ร.ท.กำลาภ กาญจนสกุล ได้ทำหน้าที่นำทหารจากกองพันพาหนะจำนวนประมาณ ๔๐๐ คน และกระสุนปืนประมาณ ๒๐,๐๐๐ นัด ไปรวมพลที่ลานพระบรมรูปทรงม้า ร.ต.ชั้น รัชมิตต์ ทำหน้าที่จัดเรือลำเลียงทหาร นาวิกโยธินจากฝั่งธนบุรีไปฝั่งพระนคร ร.อ.หลวงสังวรยุทธกิจ มีหน้าที่จัดแนวต้านทานทหารเรือที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ฯลฯ ส่วน ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ นั้น ในตอนกลางคืนวันที่ ๒๓ มิถุนายน ได้ไป "ตรวจและสังเกตการณ์ตามสถานีตำรวจ และกองพันทหาร... และได้ไปตามบ้านบุคคลที่สำคัญต่างๆ" และในวันที่ ๒๔ มิถุนายน หลังจากที่ได้มีประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ได้ร่วมไปกับคณะนายทหารคนอื่นๆนำโดย พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ(วัน ชูถิ่น) ไปทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต มาควบคุมไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ทั้งนี้เพราะ ในขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงเป็นเจ้านายที่สำคัญที่สุด เป็นอภิรัฐมนตรี และเสนาบดีมหาดไทย ทั้งยังเป็นสำเร็จราชการแทนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งแปร

"พล.ร.ต.ชลิต กุลกำมัธร,"รำลึกถึงครูหลวงสินธุ์"ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๑๕.

"พล.ร.ต.บุรินทร์ พงศ์สุพันธ์,"พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน กับบทบาททางการเมือง", ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๑๘๘.

"เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

"พล.ร.ต.ถวัลย์ ดำรงนาวาสวัสดิ์,"คำไว้ว่าลัยพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน" ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๘.

พระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน ซึ่งการทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็เป็นไปโดยเรียบร้อย หลังจากนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็เป็นไปโดยราบรื่น โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยินยอมที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ในกรณีนี้ จะเห็นได้ว่า ร.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ แม้ว่าจะมิได้มีบทบาทที่เด่นชัด ดังเช่นนายทหารเรือคนอื่นๆ แต่การเข้าร่วมในคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ ร.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ เข้ามามีบทบาททางการเมืองเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นจะได้ทวีบทบาทขึ้นลำดับในเวลาต่อมา แต่ในระยะเฉพาะหน้า ร.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ก็ได้รับตำแหน่งผู้ช่วยผู้บังคับหมวดเรือยามฝั่ง ในวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ และในเดือนตุลาคมนั้นเอง ก็ได้เลื่อนเป็นผู้บังคับการเรือหลวงตอร์ปิโด ๒^๓

หลังจากคณะราษฎรทำการยึดอำนาจไว้เป็นผลสำเร็จแล้ว ก็ได้ตั้งคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ได้แก่ พ.อ.พระยาพลพลพลุเสนา(พจน์ พลโยธิน) พ.อ.พระยาทรงสุรเดช(เทพ พันธุมเสน) และ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์(สละ เอมะศิริ) เป็นผู้ควบคุมอำนาจสูงสุด ต่อมา ก็ได้ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราว เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และในวันถัดมาคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ได้ประกาศตั้งผู้แทนราษฎรขึ้นจำนวน ๓๐ คนตามบทบัญญัติที่ระบุไว้ในมาตรา ๑๐ ของธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ดังนี้

...ในสมัยที่ ๑ นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้เป็นต้นไป จนกว่าจะถึงเวลาสมาชิกในสมัยที่ ๒ จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน ๓๐ นาย สำหรับเป็นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร^{๒๓}

ในจำนวนผู้แทนราษฎรทั้ง ๓๐ คนนี้ มาจากกลุ่มที่มีใช้คณะราษฎร คือกลุ่มขุนนาง-ข้าราชการ ๓๒ คน กลุ่มคณะราษฎร ๓๓ คน และคนนอกกระบบราชการอีก ๔ คน (ภาคผนวก ก.) ในจำนวนกลุ่มคณะราษฎร ที่ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรนั้น มีนายทหารเรือ

^{๒๓} อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรีถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์ , หน้า ๔.

^{๒๔} สภาร่างรัฐธรรมนูญ, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (กรุงเทพ : โรงพิมพ์คุรุสภา , ๒๕๐๖), หน้า ๓

เพียง ๓ คน คือ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย น.ต.หลวงศุภชลาศัย และ ร.อ.หลวง
 อารังนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า การคัดเลือกผู้แทนราษฎรนี้ "ฝ่ายทหารได้ขีด
 กำหนดยศชั้นนายพันตรี และนาวาตรีขึ้นไป"^๑ แต่มีเพียง ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี และ
 ร.อ.หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ เท่านั้นที่มีได้อยู่ในเกณฑ์นี้ เพราะแม้ ร.อ.หลวงนิเทศกลกิจ
 ซึ่งมีอาวุโสมากกว่า หรือ ร.อ.หลวงทัศนัยนิยมศึก(ทัศนัย มิตรภักดี) ที่เป็นหนึ่งในกลุ่ม
 แรกที่ก่อตั้งคณะราษฎร ก็ยังมีได้รับตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พล.ร.ต.ถวัลย์ อารัง
 นาวาสวัสดิ์ ได้เขียนอธิบายเรื่องนี้อ้างไว้ว่า "โดยขารมียของคุณหลวงสินธุ์ ข้าพเจ้าจึง
 ได้รับการแนะนำสนับสนุนจากคุณหลวงสินธุ์ ให้ได้รับตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
 เป็นรุ่นแรก"^๒

เข้าใจว่านอกเหนือไปจาก"ขารมียของคุณหลวงสินธุ์แล้ว" เหตุผลประการสำคัญที่
 หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ ได้รับเลือกเข้าเป็นผู้แทนราษฎรรุ่นแรกนี้ เพราะเป็นนายทหารเรือ
 ที่รู้กฎหมาย เพราะ ผู้แทนราษฎรชุดนี้ จะต้องเป็นบุคคลที่ร่วมพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ
 ถาวรซึ่งจะประกาศใช้ต่อไป จึงต้องการบุคคลที่มีความรู้ทางกฎหมาย ดังจะเห็นได้ว่าใน
 จำนวนผู้แทนราษฎรที่มาจากกลุ่มคณะราษฎร ๓๓ คน นั้นมาจากกลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือน
 ถึง ๒๔ คน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายหลายคน เช่น อำมาตย์ตรี หลวง
 ประดิษฐ์มนูธรรม นายคิเรก ชัยนาม นายแนบ พหลโยธิน นายสงวน ตุลารักษ์ หรือ
 นายชิม วิระไวทยะ เป็นต้น และแม้แต่ผู้แทนราษฎรส่วนที่เชิญมาร่วม ก็มาจากนักกฎหมาย
 เป็นจำนวนมาก ประกอบกับ ร.อ.หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ มีความคุ้นเคยกับคณะราษฎรสาย
 พลเรือนอยู่บ้าง เมื่อครั้งที่ศึกษาวิชากฎหมาย ปัจจุบันเหล่านี้น่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ ร.อ.
 หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้แทนราษฎรนี้ด้วย

๒.๓ บทบาทในเหตุการณ์การรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๖

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก ก็ได้เกิดความขัดแย้งทางการ

^๑ พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต ๔ แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์
 บรรณกิจ, ๒๔๑๘) หน้า ๑๕๕.

^๒ พล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์, "คำไว้อาลัยพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน" ใน
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๕.

เมืองอันเนื่องมาจากการแบ่งกลุ่มทางการเมือง ดังนี้

๑. กลุ่มคณะราษฎร เป็นกลุ่มที่ขึ้นมาใช้อำนาจหลังประกาศจัดตั้ง หรือสถาปนา การปกครองระบอบใหม่สำเร็จ และได้เข้าควบคุมอำนาจทั้งในสภาผู้แทนราษฎรและกองทัพ กลุ่มคณะราษฎรนี้สามารถแบ่งย่อยได้อีก ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มนายทหารบกชั้นผู้ใหญ่ นำโดย พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กลุ่มนายทหารบกชั้นผู้น้อย นำโดย น.ต.หลวงพิบูลสงคราม กลุ่มทหารเรือ นำโดย น.ต.หลวงสินธุ์สงครามชัย และ กลุ่มพลเรือน โดย หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้ากลุ่ม ผู้นำเหล่านี้มีความคิดเห็นตรงกัน ในเรื่องต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อย่างไรก็ตามจากการที่ กลุ่มผู้นำเหล่านี้มีแนวคิดทางการเมือง และเศรษฐกิจแตกต่างกันออกไป จะเป็นเหตุให้เกิด ความขัดแย้งทางการเมืองในเวลาต่อมา

๒. กลุ่มขุนนางเก่า เป็นกลุ่มที่มีได้เกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นกลุ่มที่สามารถขึ้นมาใช้อำนาจเพราะ "ในแง่การรักษาอำนาจทางการเมืองคณะราษฎร มีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญแก่แหล่งอำนาจเก่า" การรักษาอำนาจทางการเมืองนี้ก็คือ การดึงกลุ่มขุนนางเก่ามาเพื่อคานอำนาจกับพวกนิยมเจ้า หรือเป็นตัวกลาง ระหว่าง คณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็น เจตนาธรรมของคณะราษฎรในส่วนนี้ก็คือ การแต่งตั้งให้พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร ทำหน้าที่บริหารประเทศ เพราะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นนักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงและดำรงตำแหน่ง เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ นอกจากนี้ ต่อมาเมื่อหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว มีการตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ โดยมี ๑๐ คน หรือครึ่งหนึ่ง จากจำนวนทั้งหมด ๒๐ คนก็มาจากกลุ่มขุนนางเก่า เช่น พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน - รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เจ้าพระยawangคานประพันธ์ (ม.ร.ว.สท้าน สนิทวงศ์) - รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและพาณิชย์การ พระยามโนปกรณนิติธาดา - รัฐมนตรีว่า

*** สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายใน ประเทศไทยไทย พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๒, หน้า ๒๖.

*** ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕" วารสารธรรมศาสตร์, ๕ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๔๗๖) : ๔๔.

การกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี(สนั่น เทพหัสดิน) - รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ และ พระยาศรีวิสารวาจา(เทียนเลี้ยง อุตรระกุล) - รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ เป็นต้น” อาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดของกลุ่มนี้ แม้จะสนับสนุนการปกครองระบอบใหม่ โดยเฉพาะความเห็นพ้องต่อการลดอำนาจและอภิสิทธิ์ของพวกเจ้า แต่ก็ยังต้องการรักษาอำนาจทางการเมืองส่วนหนึ่งไว้กับคนชั้นสูง และไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพวกสังคมนิยมอย่างรุนแรง ซึ่งต่อมาประเด็นนี้ จะนำมาซึ่งความขัดแย้งกับฝ่ายคณะราษฎร”

๓. กลุ่มนิยมเจ้า ได้แก่ กลุ่มเชื้อพระวงศ์และบุคคลที่นิยมเจ้าซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะถูกลดบทบาทและถูกกีดกันออกจากวงการเมือง แนวคิดของกลุ่มนี้ อาจกล่าวได้ว่ามีทั้งฝ่ายที่ต้องการหันกลับไปสถาปนากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และฝ่ายที่สนับสนุนการปกครองระบอบใหม่แต่ไม่พอใจการสถาปนารัฐธรรมนูญโดยกลุ่มคณะราษฎร

จากการที่กลุ่มต่างๆ มีแนวความคิดแตกต่างกันออกไปจะทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระยะแรกคือ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มขุนนางเก่ากับกลุ่มคณะราษฎรอันเนื่องมาจากเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม” เนื่องจากการที่กลุ่มขุนนางเก่าโดยการนำของพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี ต่อต้านเค้าโครงเศรษฐกิจที่เสนอขึ้นโดย หลวงประดิษฐมนูธรรม ผู้นำฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎรอย่างเต็มที่ และยังได้ระบุว่ามีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์” ความขัดแย้งนี้ทวีขึ้นถึงจุดสูงสุดปลายเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๔๗๕ และเมื่อขึ้นปีใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๖ พระยามโนฯ ก็ประกาศปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา โดยให้เหตุผลว่า มีการแตก

““ตำนานรัฐบาลไทย บันทึกแห่งยุคสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๕๓ ปี ๕๓ รัฐบาล ๑๓ นายกรัฐมนตรี”, มติชนฉบับพิเศษ (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์นิมิต , ๒๕๓๒), หน้า ๖๓-๖๔.

““สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.๒๔๕๑-๒๔๗๒, หน้า ๒๓.

““วิภา มโนนิโมกษ์, “ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๒๐), หน้า

““ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์ ผู้รวบรวม, รัฐสภาไทยในรอบ ๕๒ ปี (๒๔๗๕-๒๕๒๗), (พระนคร : ชุมชนช่าง, ๒๕๑๓), หน้า ๖๓.

แยกในคณะรัฐมนตรี และสภาผู้แทนราษฎร เพราะมีรัฐมนตรีที่ใหม่เอียงในทางคอมมิวนิสต์ หลังจากนั้นกลุ่มขุนนางเก่า ได้พยายามสลายกำลังของกลุ่มคณะราษฎรด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ลดฐานะสมาคมคณะราษฎร ซึ่งเดิมมีลักษณะเป็นพรรคการเมือง ให้เป็นเพียงสโมสรที่ไม่มีบทบาททางการเมือง การปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่ การผลักดันให้หลวงประดิษฐมนูธรรม ออกนอกประเทศคือให้ทุนไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศส โดยเดินทางวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖

ในการเดินทางไปนอกประเทศของหลวงประดิษฐมนูธรรมครั้งนี้ บุคคลต่างๆ ในคณะราษฎรได้ไปร่วมส่งเพื่อให้กำลังใจกันมาก ตัวอย่างเช่น พ.อ.พระยามหลพลพทุเสนา พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ พ.ต.หลวงนิบลสงคราม น.ต.หลวงศุภชลาศัย ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ร.อ.หลวงทัศนัยนิยมศึก นายทวี บุณยเกตุ นายวิลาศ ไสงานนท์ เป็นต้น และโดยเจเนาะ หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ พร้อมด้วยภรรยา ได้เดินทางร่วมไปส่งหลวงประดิษฐมนูธรรมจนถึงสิงคโปร์^{๓๓} ดังนั้น เมื่อกลับมาพระนคร ดูเหมือนหลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ อาจจะถูกเพ่งเล็งอยู่บ้าง ดังนั้นต่อมาในวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงถูกย้ายจากมั้งคัมการเรือหลวงตอร์ปิโด ๒ มาประจำแผนกที่ ๑ กรมเสนาธิการทหารเรือ^{๓๔} และเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนนายทหารเรือ โดยขณะนั้น น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

แม้ว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมจะออกจากประเทศแล้ว แต่ความขัดแย้งก็ยังดำรงอยู่ต่อไป เนื่องจากบทบาทของพระยามโนปกรณนิติธาดา มีแนวโน้มที่จะบั่นทอนพลังของฝ่ายคณะราษฎรลง ดังนั้น ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ฝ่ายควบคุมกำลังของคณะราษฎร จึงได้รวมตัวกันก่อการรัฐประหารอีกครั้งเพื่อยึดอำนาจจากรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา โดยมีคณะทหารบก และทหารเรือสายคณะราษฎร พร้อมใจกันให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่^{๓๕} นายทหารกลุ่มนี้ประกอบด้วย พ.อ.พระยามหลพลพทุเสนาเป็นหัวหน้า พ.ท.หลวงนิบลสงคราม (แปลก ชิตตะสังคะ) เป็นเลขานุการฝ่ายทหารบก น.ต.หลวงศุภชลาศัย (บุ่ง ศุภชลาศัย) เป็นเลขานุการฝ่ายทหารเรือและมี หลวงนฤเบศร์มานิต (สงวน จุฑาเดมิยะ) เป็น

^{๓๓} อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนางดำรงนาวาสวัสดิ์ (แฉล้ม ฮารีสวัสดิ์) (พระนคร : โรงพิมพ์สยามอักษรกิจ, ๒๔๘๐), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^{๓๔} อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรีถวัลย์ ดำรงนาวาสวัสดิ์ , หน้า ๔.

^{๓๕} เกียรติชัย หงษ์พาณิชย์, "การปฏิวัติ ๒๔๗๕" ใน สัตว์การเมือง, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๔๑๔), หน้า ๖๓.

เลขานุการฝ่ายพลเรือน^{๑๖} ส่วน น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยนั้น มิได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมในการรัฐประหาร เนื่องจาก พล.ร.ท.พระยาราชวังสันเป็นผู้เป็นพี่ชาย ยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในคณะรัฐบาลอยู่ จากบันทึกของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ได้ให้ภาพเหตุการณ์ซึ่งแสดงถึงบทบาทของ ร.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ในการรัฐประหารดังนี้

...ผู้บังคับกองพันคือ น.ต.หลวงอำนาจสงคราม ได้มีคำสั่งให้นายทหารทั้งกองพัน ฟังคำสั่ง พล.ท.หลวงพิบูลสงคราม ในการเคลื่อนย้ายกำลัง และการบังคับบัญชา...กองรถรบ...ได้เตรียมพร้อมที่จะออกปฏิบัติการสนับสนุน พล.ท.หลวงพิบูลสงคราม ส่วนทหารปืนใหญ่ที่บางซื่อ ได้เข้าที่ตั้งยิงเตรียมพร้อมที่จะยิงทันทีหากรัฐบาลไม่ยอมอ่อนน้อม ส่วนในด้านทหารเรือนั้น...น.ต.หลวงศุภชลาศัย และหลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ พร้อมด้วยทหารในกองเรือรบ ก็เข้าร่วมมือกับหลวงพิบูลสงคราม^{๑๗}

หลังจากการยึดอำนาจแล้ว พระยาพหลพลพยุหเสนาได้เรียกประชุมปลัดทูลฉลองทุกกระทรวงที่วังปารุสกวัน เวลา ๑๖.๐๐ น. ของวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๙๖ โดยฝ่ายคณะยึดอำนาจมีตัวแทนร่วมประชุมคือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นอกจากนี้คือ พล.ท.หลวงพิบูลสงคราม พระยานิติศาสตร์ไพศาล(วัน จามรมาร) และ หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ โดยพระยานิติศาสตร์ไพศาล เป็นผู้ชี้แจงว่าการยึดอำนาจมีขึ้นเพราะรัฐมนตรีชุดเดิมบริหารประเทศไม่เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ จึงยึดอำนาจเพื่อบำบัดให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ จึงขอให้ปลัดทูลฉลองต่างๆปฏิบัติตามปกติ ซึ่งปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆก็รับคำ แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ร.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ที่เข้าประชุมด้วยนั้น เป็นผู้จัดบันทึกรายงานการประชุม^{๑๘}

^{๑๖}“วิชัย สุวรรณรัตน์, “การปฏิวัติ รัฐประหาร และกฎหมายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๙๔” ใน ลัทธิการเมือง , หน้า ๘๖.

^{๑๗}“พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, “เหตุการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง” ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์ , ๒๔๑๖), หน้า ๒๓๔.

^{๑๘}“ไถยน้อย, พระยาพหลฯ (พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๔๙๓) หน้า ๒๑๙.

ผลของการรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๖ ทำให้อำนาจทางการเมืองไทยในช่วงพ.ศ.๒๔๗๖-๒๔๘๐ ตกอยู่ในมือของกลุ่มที่ร่วมกันทำรัฐประหารครั้งนี้ เพราะกลุ่มบุคคลคณะรัฐประหาร ๒๔๗๖ นี้ จะเป็นแกนนำที่มีบทบาทแท้จริงต่อการเมืองไทยในเวลาต่อมา ภายหลังรัฐประหาร พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนใหม่แทนที่ ในขณะที่เดียวกันก็มีการโยกย้ายตำแหน่งในกลุ่มผู้นำคณะราษฎรคนอื่นๆ เช่น พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ได้เลื่อนจากรองผู้บังคับทหารปืนใหญ่ และรักษาการตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกเป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก^๑ พ.ท.หลวงศุภชลาศัย ได้เลื่อนจากตำแหน่งผู้บังคับกองเรือปืนเป็นรองผู้บัญชาการทหารเรือ^๒ พระยานิติศาสตร์ไพศาล และ หลวงนฤเบศร์มานิต หลวงศุภชลาศัย และ หลวงสินธุสงครามชัย ได้เป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลที่แต่งตั้งเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๖ จากนั้นต่อมาก็แต่งตั้ง ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ให้เป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และเป็นรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๗๖^๓ ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นการตอบแทนที่ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เข้าร่วมในคณะยึดอำนาจ พ.ศ.๒๔๗๖ และเป็นเลขานุการบันทึกการงานการประชุมของคณะยึดอำนาจมาแล้ว และท้ายที่สุด หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้ถูกเรียกให้เดินทางกลับประเทศ มีการตั้งกรรมการสอบสวนความบริสุทธิ์ในข้อหาคอมมิวนิสต์ และเมื่อได้รับการพิสูจน์แล้วก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๗๖ เช่นกัน

พล.ร.ท.ศรี ดาวราช ซึ่งอยู่ในระหว่างการศึกษาต่อที่โรงเรียนนายทหารเรือที่ ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนอยู่เมื่อพ.ศ.๒๔๗๖ ได้เล่าถึงการตัดสินใจของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ในการรับตำแหน่งทางการเมืองครั้งนั้น ดังนี้

...วันหนึ่ง ท่านได้มาคุยกับผมคล้ายๆ เป็นการหารือขอความเห็น และได้เอ่ยว่า "นี่ศรี ! ทางทหารเขาต้องการให้อัวไปเป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จะไป

^๑ "ไทยเชชมรวมข่าว (๑ กรกฎาคม ๒๔๗๖) : ๒๔.

^๒ "อนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนาวาเอกหลวงศุภชลาศัย, (พระชนก : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๐๘), หน้า (๖).

^๓ "มณู บริสุทธิ์, "คณะรัฐมนตรี", อนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมณู บริสุทธิ์, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๔๒๑), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

ดีไหม?" ผมก็คิดตอบท่านไปว่า "ถ้าจะเอาดีให้เจริญก้าวหน้าทางการเมืองก็น่าจะไป อยู่ทหารเรือมันก็ไม่โลดโผน เกาะแคะอยู่อย่างนี้แหละ" ...ต่อมาอีกไม่นานนักท่านก็ไปเป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรี"

การเข้ารับตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรีนับเป็นการหันเหเข้าสู่การเมืองทางการเมืองของ ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ อย่างเต็มตัว และหลังจากนั้น ในวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๗๖ ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีอีกคนหนึ่ง จากการตัดสินใจเลือกเข้าทำงานกับฝ่ายรัฐบาลในครั้งนี้ จะมีผลอย่างสำคัญต่อการสิ้นสุดบทบาทในฐานะข้าราชการทหารเรือ อันเนื่องมาจากความขัดแย้งในกองทัพเรือที่จะเกิดขึ้นภายหลังเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๔๗๖ ดังจะพิจารณาต่อไป

๒.๔ บทบาทในสมัชชารัฐบาล พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา

พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา ผู้นำการรัฐประหารพ.ศ.๒๔๗๖ ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่างวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๖ จนถึงวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑ ในระยะนี้ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งได้รับยศเป็นนายนาวาตรีเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๗ ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีร่วมคณะตลอดเวลา และได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๘ และได้ดำรงตำแหน่งนี้จนกระทั่งสิ้นสุดรัฐบาลพระยาพลพลพยุหเสนา ในระยะนี้ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้มีบทบาทเข้าเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญหลายกรณีซึ่งจะอธิบายให้เห็น ดังนี้

๒.๔.๑ กองทัพเรือกับการปราบกบฏวรเดช

หลังจากการรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๖ แล้ว รัฐบาลของนายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา ก็ได้ดำเนินการสร้างเสถียรภาพให้กับรัฐบาล และกับการปกครองระบอบใหม่ภายใต้กรอบของกฎหมายหลายประการ เช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรัฐธรรมนูญ โดยมีวัตถุประสงค์อ้างไว้ว่าเพื่อ "ป้องกันและปราบปรามผู้ละเมิด

“พล.ร.ท.ศรี ดาวราช, “แต่พี่หลวงที่เคารพรัก” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ , คำไว้อาลัย.

รัฐธรรมนูญ”^{๕๖} โดยนัยก็คือ ไข้มาตรการทางกฎหมายมิให้มีการกระทำเช่น การงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา โดยไม่ระบุชัดเช่นที่พระยามโนปกรณัมดำเนินการ แต่ถึงกระนั้น กลุ่มนิยมเจ้าซึ่งสูญเสียอำนาจลงไปอย่างมากจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และยิ่งยอมรับไม่ได้กับรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้รวมตัวกันในนาม “คณะกู้บ้านเมือง” ออกกำลังทหารหัวเมืองจากนครราชสีมาล้อมพระนครในวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ภายใต้งานำของ พลเอก พระยารวมเศ็เชอ พระองค์เจ้าวรเดช กฤดากร อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ พ.อ. พระยาศรีสิทธิสงคราม (เดิม ทำราย) อดีตผู้รักษาการตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก เป็นแม่ทัพหน้า “คณะกู้บ้านเมือง” หรือที่รู้จักกันในนาม “กบฏวรเดช” ได้ยื่นคำขาดให้รัฐบาลลาออก เพื่อเปิดทางให้คณะกู้บ้านกู้เมือง “จัดการปกครองของประเทศชั่วคราว”^{๕๗} แต่รัฐบาลได้ตัดสินใจทำการต่อสู้ โดยแต่งตั้งให้ พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้อำนวยการกองกำลังผสม เพื่อทำการปราบปราม^{๕๘} ผลปรากฏว่าฝ่ายรัฐบาลชนะ กระทำการได้เป็นผลสำเร็จ จึงได้สามารถรักษาระบอบใหม่ไว้ต่อไป

อย่างไรก็ตามการปราบปรามกบฏวรเดชครั้งนี้ได้ก่อผลสืบเนื่องให้เกิดความขัดแย้งที่ขยายตัวมากขึ้นระหว่างฝ่ายกองทัพบกกับกองทัพเรือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นบทบาทของ ร.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ในฐานะผู้ประสานงานระหว่างฝ่ายทหารบกและทหารเรือ กล่าวคือระหว่างที่รัฐบาลดำเนินการปราบกบฏอยู่นั้น พ.อ. พระยาพลพลพหุเสนา ในฐานะผู้บัญชาการทหารบก ได้มีคำสั่งไปถึงกรมทหารเรือให้ “ยึดลำน้ำเจ้าพระยาตรงปากคลองรังสิตมาทางใต้... กับให้เตรียมการยิงด้วยปืนใหญ่ ไปยังบริเวณสถานีบางเขน สถานีหลักสี่ และกรมอากาศยานดอนเมืองไว้ให้พร้อมกัน เพื่อช่วยการเคลื่อนที่

^{๕๖} “พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๖, “ราชกิจจานุเบกษา ๔๐ (๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๖)

^{๕๗} “กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร. ๐๒๐๑.๑/๑ จดหมายลงนาม พ.อ. พระยาศรีสิทธิสงครามถึง พ.อ. พระยาพลพลพหุเสนา นายกรัฐมนตรี.

^{๕๘} “รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๓/๒๔๗๖ วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว, “บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพลป. พิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๓”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๘๑.

ของทหารบก"^{๑๑} แต่ น.อ.พระยาวิชิตชลธี(ทองดี สุวรรณพฤษ) ผู้บัญชาการทหารเรือ ตัดสินใจไม่ยอมปฏิบัติตาม เนื่องจาก พิจารณาว่าเป็นใหญ่ของเรือรบเป็นวินิตีราบ ซึ่งแตกต่างไปจากปืนใหญ่ของทหารบกที่เป็นปืนยิงวิถีโค้ง การยิงปืนใหญ่จากเรือรบไปยังจุดที่พวก กบฏตั้งอยู่นั้น จะก่อผลให้ราษฎรได้รับความเสียหาย เพราะปืนเรือจะทำลายสิ่งทีกิดขวาง วิถีกระสุนไปหมด ผู้บัญชาการทหารเรือจึงได้ออกประกาศว่า

...ข้าพเจ้าขอถอนตัวออกจากการที่จะยิงปืนใหญ่ขอมบาร์ด ซึ่งรัฐบาลสั่งให้ยิง เพราะเห็นว่าเป็นการโหดร้าย โดยผู้ที่ได้รับอันตรายนั้นย่อมมิไปถึง ราษฎร พระสงฆ์ เด็ก ซึ่งไม่รู้เรื่องด้วยเลย แล้วข้าพเจ้าก็ได้พยายามค้านแล้ว แต่ไม่ สำเร็จ จึงขอเชิญบรรดานายทหารลงไปเจรจากับข้าพเจ้าที่บางนา"^{๑๒}

ปรากฏว่า ผู้บัญชาการเรือรบส่วนใหญ่ ที่จอดทอดสมออยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ยึดถือคำประกาศนี้ และพากันกลับลำเพื่อเดินทางไปบางนา การตัดสินใจของผู้บัญชาการทหาร เรือทำให้ฝ่ายคณะราษฎร เกิดความไม่แน่ใจว่าทหารเรือจะเข้าร่วมกับฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่าย กบฏ จึงได้ส่ง ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ มาเพื่อเป็นผู้ประสานงาน และเจรจามิให้ผู้ บัญชาการเรือต่างๆ นำเรือไปบางนา จะเห็นได้จากบันทึกคำให้การคดีกบฏบวรเดช ของ ร.อ.หลวงประดิษฐนาถ(ประดิษฐ์ ศรีนิพนธ์) ดังนี้

...ขณะที่ล่องมานี้ เห็นเรือต่างๆ ติดไฟแล้วแล่นขึ้นมากลับลำเรือๆ เรือข้าฯ ผ่านมาจนถึงเรือเสือคำรถลินธุ์ ซึ่งอยู่ที่ท่อนหน้าวัดระฆัง ทางเรือเสือได้ส่ง สัญญาณมาให้ระวังปืน เขาจะยิงใส่บนสะพาน(หมายถึงสะพานพุทธฯ)... ข้าฯ ยังคงอยู่ที่ข้างไฟฉายของเรือ แล้วนำเรือไปตามความตั้งใจเดิม โดยมีได้ทอดย จนกระทั่งผ่านสะพาน...แลเห็นรถปืนกลทหารบก มาจอดที่สะพานหนึ่งคัน เห็น ร.ท.บวรจง ชีพเป็นศุข ถือปืนพกมาทางเรือพูดว่าให้กลับ อย่าออกไป เมื่อผ่านพ้นสะพานออกมาแล้วก็ไม่เห็นบนสะพานยิ่ง เห็นหลวงธำรงลงเรือกลไฟ

^{๑๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร.๐๒๐๑.๑.๑/๔ "ประกาศและแจ้งความมายก รัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารบกเนื่องในการปราบกบฏ (พ.ศ.๒๔๗๖)"

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน.

ตามหลังมาให้หยุดก่อน นิกสงฆ์จึงชักธงระว่างสมอเตรียมจอดเรือ เลี้ยวไปจอด
ทอดสมอที่หน้ากรมเจ้าท่า เพราะเป็นที่ว่างเรือ

หลวงดำรงได้ขึ้นมาบนเรือ ต่อจากนั้นถามว่าจะไปไหน ข้าฯบอกว่ามีบัญชา
การสั่งให้ไปที่บางนาเพื่อไปเจรจากัน ถึงเรื่องที่รัฐบาลบังคับให้ยิงปืนใหญ่ เห็น
ว่าจะเป็นการเสียหายร้ายแรงมากจึงไม่ยอมยิง หลวงดำรงบอกว่า เจ้าคุณวิจิต
เข้าใจผิดเรื่องที่รัฐบาลสั่งยิงปืนใหญ่นั้น เป็นการเพียงขู่ขวัญ ไม่ยิงจริงดอก ขอ
อย่าได้เข้าใจผิดตามเขาเลย จงนำเรือเข้าไปในสะพานตามเดิมเถิด...หลวง
ดำรงจึงได้ลงเรือของตนจะไปจับเรือลำอื่นๆอีก

ถึงกระนั้น ผู้บัญชาการเรือเกือบทั้งหมด ก็ยังพากันนำเรือไปที่บางนา คงมีเพียง
ร.ล.รัตนโกสินทร์ ซึ่งกำลังเข้าซ่อม ร.ล.พาลีรังทวีป ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของ
ร.อ. หลวงสังวรยุทธกิจ และ ร.ล.สุริยมณฑล เท่านั้นที่ไม่ได้ออกไปที่บางนา^๑ อย่าง
ไรก็ตาม ความหวาดระแวงของฝ่ายรัฐบาลที่เกรงว่า ฝ่ายทหารเรือจะเข้าร่วมกับฝ่ายกบฏ
ก็คลี่คลายลง เมื่อผู้บัญชาการทหารเรือมีจดหมายไปถึง พระยานพลพลนุหเสนา เพื่อยืนยัน
ถึงความบริสุทธิ์ใจและแสดงเหตุผลในการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาล นอกจากนี้ทาง
ฝ่ายทหารเรือยังได้ช่วยจับกุม ร.อ.หลวงจำรัสยุทธวิชัย(จำรัส บุณยะสมภพ) นายทหารที่
ฝ่ายกบฏส่งไปติดต่อชักชวนให้กองทัพเรือร่วมการกบฏด้วย

การที่ ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ไปเป็นตัวแทนรัฐบาลในการเจรจากับฝ่าย
ทหารเรือครั้งนี้ แม้ว่าจะไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะทหารเรือส่วนใหญ่ยึดถือคำสั่งของผู้
บัญชาการทหารเรือ แต่ก็แสดงให้เห็นได้ว่า ฝ่ายรัฐบาลมีความไว้วางใจให้ ร.อ.หลวง
ดำรงนาวาสวัสดิ์ ไปทำงานดังกล่าว ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ร.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์นั้น
"นับเป็นฝ่ายรัฐบาลโดยตรง" เพราะดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรีและรัฐมนตรี
อยู่ในขณะนั้น และยังเป็นผู้ที่มักขอขานประนีประนอมตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม

^๑ไชยวัฒน์ อนุเปียม, ฝันร้ายของเมืองไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว
การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๓.

^๒คณะนายทหารที่เข้าศึกษาในโรงเรียนนายทหารเรือรุ่นที่ ๓, "บันทึกเหตุการณ์
เกี่ยวกับกองทัพเรือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๖," ใน อนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน, หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทหารเรือแตกแยกออกเป็นสองฝ่ายได้แก่ ฝ่ายที่ไม่ต้องการยุ่งเกี่ยวกับทางการเมือง ดังเช่น น.อ.พระยาวิชิตชลธี ผู้บัญชาการทหารเรือและนายทหารเรือส่วนใหญ่ในกองทัพ กับกลุ่มทหารเรือสายคณะราษฎร (ยกเว้น น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย) เช่น น.ท.หลวงศุภชลาศัย ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ร.อ.หลวงสังวรยุทธกิจ เป็นต้น ที่เป็นฝ่ายรัฐบาล

ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เกิดการแตกแยกในกองทัพเรือขึ้น เนื่องจากทหารเรือฝ่ายคณะราษฎรส่วนใหญ่จะมารวมตัวกัน โดยมี น.ท.หลวงศุภชลาศัยเป็นผู้นำ ในขณะที่ น.ท.หลวงสินธุสงครามชัยเริ่ม "บ่นว่ารำคาญก็ชักปลื้มตัว"^{๑๑} โดยส่วนตัวของ น.ท.หลวงศุภชลาศัย นั้นถือว่าตนมีอาวุโสมากกว่า น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ประกอบกับการที่ น.ท.หลวงศุภชลาศัย มีบทบาทสำคัญในการรัฐประหาร พ.ศ.๒๔๗๖ ก็ส่งผลให้หลวงศุภชลาศัย ซึ่งขณะนั้นเป็นรองผู้บัญชาการทหารเรือน่าจะมีโอกาสได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือคนต่อไป ขณะที่หลวงสินธุสงครามชัยคงจะได้ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือคนต่อไป แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงการปราบกบฏบวรเดชได้ทำให้รูปการณ์เปลี่ยนไป กล่าวคือการที่พระยาวิชิตชลธี ตัดสินใจวางตัวเป็นกลาง และถอยไปอยู่ข้างนา โดยไม่ช่วยปราบกบฏบวรเดชนั้น ทำให้รัฐบาลพระยามหณพสุเสนา ต้องตัดสินใจสั่งปลดพระยาวิชิตชลธี และจับกุมในข้อหาสมรู้ร่วมคิดกับฝ่ายกบฏ กรณีนี้เป็นเหตุให้ หลวงศุภชลาศัย ซึ่งอยู่ฝ่ายคณะราษฎรขัดแย้งกับนายทหารส่วนใหญ่ในกองทัพเรือ และยังเกิดความตึงเครียดในกองทัพเรือ ระหว่างฝ่ายทหารเรือส่วนใหญ่ กับฝ่ายของหลวงศุภชลาศัยด้วย และทำให้ทหารเรือส่วนใหญ่มีแนวโน้มจะสนับสนุน น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ซึ่งมีลักษณะประนีประนอมและนุ่มนวลมากกว่าหลวงศุภชลาศัย ในที่สุดเหตุการณ์ก็นำไปสู่ขึ้นแตกหักเมื่อ ร.อ.ประเสริฐ สุขสมัย นายทหารเรือฝ่ายคณะราษฎรเข้ายึดที่ทำการกองทัพเรือ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๗๖^{๑๒} ทหารเรือส่วนใหญ่ก็ได้ต่อต้านจนกระทั่งทางรัฐบาลต้องหาทางคลี่คลายความขัดแย้งนี้ ด้วยการย้าย น.ท.หลวงศุภชลาศัย ออกจากกองทัพเรือไปรับตำแหน่งอธิบดีกรมพลศึกษา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๖

กรณีนี้ก็เป็นที่เหตุให้นายทหารเรือสายคณะราษฎรจำนวนมาก ย้ายออกจากกองทัพ

^{๑๑} พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงเรือตรีหลวงสังวรยุทธกิจ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๔๗๖), หน้า ๔๓.

^{๑๒} นาวิกศาสตร์ ๑๓ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖) : ๔๒๕.

เรือด้วย เช่น หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ย้ายออกจากกองทัพเรือไปรับราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ร.อ.ทิพย์ ประสานสุข ย้ายไปรับราชการกระทรวงการคลัง ร.ท. ชื่น รัศมีทัต และ ร.ท.บรรจง ชินเป็นศุข ก็ย้ายไปรับราชการกรมตำรวจ ร.อ.วัน รุษาพรไปทำงานในสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังมี น.ต.จิบ ศิริไพบูลย์ ร.อ.ประเสริฐ สุขสมชัย และ ร.อ.กุหลาบ กาญจนสกุล เป็นต้น ต่างก็ย้ายจากกองทัพเรือเช่นกัน

การย้ายออกจากกองทัพเรือไปรับราชการที่สำนักนายกรัฐมนตรีของ น.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ นับว่าเป็นจุดที่ทำให้หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ สิ้นสุดบทบาทในฐานะข้าราชการทหารเรือ และนับจากนี้ไปจะปรากฏบทบาทของ หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ทางด้านการเมืองทวีขึ้นเป็นลำดับ

๒.๔.๒ บทบาทต่อกรณีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-เจ้าอยู่หัวสละราชสมบัติ

การเกิดกบฏวรวรเดชได้ส่งผลกระทบต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์ รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างคณะราษฎรและสถาบันกษัตริย์เป็นอย่างมาก จนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตัดสินใจเสด็จออกจากประเทศไทยไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ.๒๔๗๖ การเสด็จต่างประเทศของพระองค์ครั้งนี้ ดูเหมือนว่า พระองค์จะมีได้มุ่งเพียงการรักษาพระเนตร แต่อาจเตรียมพระทัยแล้ว ที่จะไม่เสด็จนิวัติประเทศ เนื่องจากเป็นที่ทราบกันว่าพระองค์ไม่พอพระทัยการกระทำของรัฐบาล และรัฐสภาหลายประการ ที่พระองค์อ้างถึงก็คือ^{๑๖}

๑. ทรงไม่พอพระทัยในการที่พระองค์ไม่มีโอกาสแนะนำคัดเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สองเลย

๒. ทรงไม่พอพระทัยความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการเศรษฐกิจของประเทศ ได้แก่เค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม

๓. ประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพเท่าที่ควร เห็นจากการที่รัฐบาลสั่งปิดหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์วิจารณ์ หรือแสดงความคิดเห็นคัดค้านนโยบายรัฐบาล

๔. รัฐบาลได้ออกกฎหมายใช้วิธีปราบปรามบุคคลซึ่งถูกกล่าวหาอย่างไม่เป็นธรรม

^{๑๖} ร.ท.รัศมี ชาคะสิงห์, "บทบาทพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรี ๖ ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

โดยไม่เปิดโอกาสให้ต่อสู้คดีในศาล

๔. พระองค์ทรงขอร้องให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ เพื่อให้เป็นไปตามหลักการของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่รัฐบาลไม่ยินยอมทำตาม

ต่อมาในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ หลังจากพระองค์ประทับอยู่ในยุโรป นานถึง ๕ เดือน สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มีลายพระหัตถ์แจ้งให้กับ น.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสละราชสมบัติ อันที่จริงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงเคยมีพระราชดำริ ในการสละราชสมบัติมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๔ แล้วคงจะเห็นได้จากบันทึกฉบับในการที่โปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณนิติธาดา และพระยาพหลพลพยุหเสนา และคณะเข้าเฝ้าฯ ที่วังสุโขทัย เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ในบันทึกนั้นกล่าวว่า "ในส่วนพระองค์พระเนตรไม่ปรกติ คงทนงานไปไม่ได้นาน เมื่อการณปรกติแล้ว จึงอยากลาออกเสีย"^๕ แต่พระองค์ทรงระงับความคิดนี้ เมื่อคณะผู้ก่อการกราบทูลขอร้องมิให้พระองค์สละราชย์ เพื่อความสงบสุขของประเทศ แต่ในครั้งนั้นเมื่อความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น พระองค์จึงแสดงพระประสงค์ในการสละราชสมบัติอย่างเป็นทางการ โดยในลายพระหัตถ์ถึงนายกรัฐมนตรี ได้ให้เหตุผลว่า "เพราะทรงสังเกตเห็นปรากฏว่า รัฐบาลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยมากรู้สึกว่าจะไม่จำเป็นจะต้องประนีประนอมต่อพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดๆ พอใจที่จะขัดพระราชดำริทุกอย่าง... เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะมีอะไรเหลือนอกจากความซึ่งเคียดแค้น"^๖ พระยาพหลพลพยุหเสนาและคณะรัฐมนตรี จึงได้มาประชุมกัน และมีมติให้ส่งคณะผู้แทนไปเข้าเฝ้าฯ ที่ประเทศอังกฤษ คงจะเห็นได้จากจดหมายจาก กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ซึ่งมีไปถึง เจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิบดี (จิตร ณ สงขลา) ประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ความว่า

...ผู้ที่ควรจะไปเฝ้าฯ ก็ควรเลือกผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรู้จักดี และไว้วางพระราชหฤทัย ทั้งควรจะเป็นผู้ที่ทรงคุณวุฒิในวิชาการและหลักราช

^๕ "บันทึกฉบับ ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๔ อ้างถึงใน ชาลี เอี่ยมกระสิทธ์ เบื้องหลังพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ, (กรุงเทพฯ : ประมวลสาส์น, ๒๔๑๖), หน้า ๑๖.

^๖ "ปริดา วัชรานุกร, พระปกเกล้าฯ กับระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๔๒๐), หน้า ๓๒๕.

การ จึงเห็นพร้อมกันว่า ผู้ที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวงดังกล่าวก็คือท่าน ฉะนั้นจึงลงมติให้เชิญท่านไปเฝ้าฯ ณ ประเทศอังกฤษ พร้อมด้วยนายนาวาตรี หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรี กับให้ นายติเรก ชัยนาม เป็นเลขานุการไปด้วย”

เหตุผลในการที่ น.ต.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับเลือกให้เป็นบุคคลหนึ่งในคณะผู้แทนไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ อาจประเมินได้ว่าเป็นเพราะหลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น ตำแหน่งนี้มีขอบข่ายงานด้านหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์อยู่มาก กล่าวคือจะมีหน้าที่ในการประสานงานกับสถาบันกษัตริย์ ดังเช่น การขอพระราชทานยศ สมณศักดิ์ บรรดาศักดิ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่บุคคลต่างๆ การรับผิดชอบการปฏิบัติงานหน้าพระที่นั่งในงานพระราชพิธีต่างๆ และหน้าที่ประการสำคัญได้แก่ การประสานงานระหว่างคณะรัฐมนตรี กับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือมีหน้าที่ดำเนินการเกี่ยวกับการนำเรื่องการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี การพ้นจากตำแหน่ง และการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีขึ้นกราบบังคมทูล เพื่อให้ทรงลงพระปรมาภิไธย” เข้าใจว่าจากการที่ น.ต.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ดำรงตำแหน่งดังกล่าว เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้มีโอกาส “รู้จักและคุ้นเคย” กับ น.ต.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์อยู่พอสมควร

นอกจากนี้หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์เอง ก็เป็นบุคคลที่มีลักษณะประนีประนอม และยังได้อำศัยการที่เคยดำรงตำแหน่งนายธงของ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ทำให้พระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นกลุ่มขุนนางเก่า ระบุให้หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์เป็นบุคคลหนึ่งในคณะผู้แทนรัฐบาล ดังปรากฏในโทรเลขตอนหนึ่งจากพระยาราชวังสัน ถึงคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๗๖ ว่า “ถ้ารัฐบาลจะส่งผู้ใดไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอแนะนำให้หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ร่วมไปด้วย

“จดหมายจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีถึงเจ้าพระยาศรัทธธรรมาธิบดีเบศ, ลงวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๖ อ้างถึงใน สิริ เปรมจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรียี่สิบสอง, หน้า ๑๑๒.

“สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ความเป็นมา ภารกิจ การแบ่งส่วนราชการ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๔๗๖), หน้า ๑-๓.

คนหนึ่ง^{๕๖} อาจมีความเป็นไปได้ว่า ทางพระยาราชวังสัน ต้องการจะได้บุคคลที่มีความ
 คำนึงอย่างเพียงพอกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และกับทั้งพระยาราชวังสันเอง เพื่อ
 สร้างความราบรื่นในการเจรจา อย่างไรก็ตาม เป็นที่สังเกตว่าทางฝ่ายรัฐบาลก็ต้องการ
 ประนีประนอมกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เห็นได้จากการเลือกผู้แทนไปเจรจานั้นได้
 เลือกบุคคลจากกลุ่มขุนนางเก่า ๑ คน คือ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ ซึ่งเคยเป็นเสนาบดี
 กระทรวงยุติธรรม ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มาก่อน และจากกลุ่มคณะราษฎร ๒ คน
 คือ น.ต.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ กับ นายติเรก ชัยนาม ซึ่งทางรัฐบาลก็คงมองเห็นเหตุ
 ผลในการเลือก น.ต.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เช่นเดียวกับทางฝ่ายพระยาราชวังสัน

คณะผู้แทนรัฐบาลได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กรุงลอนดอน
 รวม ๔ ครั้ง คือในวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๗ และ ๒๓ ธันวาคม ๒๐ มกราคม
 ๒๔ มกราคม และ ๑๔ กุมภาพันธ์ในปีเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่คณะผู้แทนนั้น
 เห็นว่า ความหวังที่จะอัญเชิญให้เสด็จกลับนั้นมีอยู่น้อย ดังจะเห็นได้จากจดหมายของ น.ต.
 หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ในฐานะเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึงพระยานพลพลหุเสนา ลง
 วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๗ ดังนี้

...คณะผู้แทนจะได้ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลโดยเคร่งครัด ในอันที่จะหาช่องทาง
 กราบบังคมทูลพระกรุณาอัญเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กลับคืนสู่พระนคร
 ให้จงได้ แต่ตามความเข้าใจของคณะผู้แทน เท่าที่สอบถามได้เมื่อก่อนออกเดินทาง
 จากกรุงเทพฯ เห็นว่า ความหวังในการ ที่จะอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวเสด็จกลับนั้นมีอยู่น้อยเต็มที^{๕๗}

“โทรเลขจากพระยาราชวังสันถึงคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๗๗”
 อ้างถึงใน สิริ เปรมจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกร
รัฐมนตรีลี้ภัย, หน้า ๑๘๒.

“จดหมายจาก น.ต.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึงพระ
 ยานพลพลหุเสนา นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๗” อ้างถึงใน สิริ
 เปรมจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกร
รัฐมนตรีลี้ภัย, หน้า ๑๘๒.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้พระราชทานพระราชบัญญัติแก่คณะผู้แทนรัฐบาล จำนวน ๒ ฉบับ เพื่อนำเสนอต่อรัฐบาล และหากรัฐบาลยินยอมกระทำตามพระราชบัญญัตินี้ก็จะทรงยินยอมเสด็จกลับ พระราชบัญญัติฉบับแรกมีใจความว่า "ให้งดไปว่ากล่าวในคดีกบฏสำหรับหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์" และนารถหารรักษาวัง งดการเลิกทหารรักษาวัง และงดการเปลี่ยนแปลงรูปโครงของกระทรวงวังใหม่"^{๕๕} ส่วนพระราชบัญญัติฉบับที่ ๒ มีใจความให้รัฐบาลดำเนินกิจการภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญตามพระราชดำริตั้ง เช่น ทรงขอให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนประเภทที่สอง แทนการแต่งตั้ง ให้ยกเลิกกฎหมายป้องกันรัฐธรรมนูญให้มีเสรีภาพในการพูดการเขียน การโฆษณาและการประชุม เป็นต้น ทั้งยังได้ทรงขอให้ลดโทษหรือให้อภัยโทษแก่นักโทษการเมืองในคราวกบฏวรวงศ์ และให้รัฐบาลให้คำมั่นเป็นลาลักษณ์อักษรว่ารัฐบาลจะไม่ตั้งงบประมาณและกำลังทหารรักษาวัง"^{๕๖}

คณะผู้แทนรัฐบาลได้ส่งพระราชบัญญัติมาให้คณะรัฐมนตรี และสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ผลที่สุดที่ประชุมมีมติพิจารณาว่า ตามที่รัฐบาล น.อ.พระยาพลพล พุทฺธเสนาได้ปฏิบัติไปนั้นเป็นการถูกต้องแล้ว ต่อมาในวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ น.ต. หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับโทรเลขจาก น.อ.พระยาพลพล พุทฺธเสนา มีใจความว่า "ให้หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ กลับทางอากาศได้ และให้ไปเฝ้าพระองค์เจ้าอาพันธ์ฯ... ดิเรก และเจ้าพระยาศรีให้อยู่ก่อน"^{๕๗} น.ต. หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ จึงไปเข้าเฝ้ากราบบังคมลาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ การไปเข้าเฝ้าครั้งนี้ น.ต. หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ได้เข้าเฝ้าล้าหลังเฉพาะพระองค์ และนับว่าได้ทำหน้าที่อย่างดียิ่งในการประสานงาน มิให้การสละราชสมบัติเป็นไปโดยเกิดเรื่องกระทบกระเทือนระหว่างพระบาท

^{๕๕} ร.ท. รัศมี ชาคะสิงห์, "บทบาทพลเอกพระยาพลพล พุทฺธเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรี ๖ ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง," หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๕๖} "พระราชบัญญัติ ๒" อ้างถึงใน ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์, เบื้องหลังพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ (กรุงเทพฯ : ประมวลสาส์น, ๒๔๑๖), หน้า ๑๔๖-๑๖๓.

^{๕๗} "จดหมายจากเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ ถึง น.อ.พระยาพลพล พุทฺธเสนา ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๗" อ้างถึงใน สิรี เปรมจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ ดำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรียี่สิบสอง, หน้า ๑๔๘.

^{๕๘} นามเต็ม คือ หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ผู้เป็นพระเชษฐาของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

สมเด็จพระปกเกล้าฯกับรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร คงจะเห็นเจตนาของ น.ต.หลวง อารังนาวาสวัสดิ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ ปรากฏในจดหมายซึ่งมีถึง พ.อ.พระยาพลพลยศเสนา ดังนี้

...ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะไม่เสด็จกลับโดย แน่นท้นแล้ว ก็คงพยายามให้การสละราชสมบัตินั้น เป็นไปโดยความสมัครสมาน ประองคอง กับรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจะเป็นวิธีที่ดีที่สุดในอันที่จะช่วย ไม่ให้เกิด ความระส่ำระสายขึ้นในบ้านเมือง...ตลอดเวลา ที่ได้เข้าเฝ้าฯเป็น ลำดับมาตั้งแต่ต้น จนกระทั่งครั้งสุดท้าย กระผมได้พิจารณาเหตุผลโดยทบทวน แล้วเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะไม่เสด็จกลับแน่ ฉะนั้น...วิธี ปฏิบัติที่ดีที่สุดก็คือ พยายามกราบบังคมทูลให้การสละราชสมบัติได้เป็นไป โดยไม่มีเรื่องรุนแรงกระทบกระเทือนกัน"

ด้วยเหตุนี้ น.ต.หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ จึงได้ขอพระราชทานคำขอ ๒ ประการ คือ ประการแรก ขอพระราชทานให้ประกาศพระราชดำริที่เคยมีว่า จะต้องมีการประกาศ อย่างชัดเจนว่าทรงสละราชสมบัติโดยสมัครพระราชหฤทัย เพราะทรงเกรงว่าอาจมีผู้กระ ทำการใดๆ เพื่อถวายพระราชอำนาจคืน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯมีพระราชกระแส รับสั่งว่าความจริงใจมีเช่นนั้น และไม่ทรงขัดข้องประการใด ที่จะประกาศให้ประชาชน ทราบ" ประการที่สอง จะทรงขัดข้องประการใดหรือไม่ หากรัฐบาลทำตามพระราช ประสงค์ ที่จะทรงมอบหมายให้การเลือกเชื้อพระวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ขึ้นครองราช สมบัตินั้นเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ และรัฐธรรมนูญ พระบาทสม เด็จพระปกเกล้าฯไม่ทรงคัดค้านประการใด"

หลังจากนั้นในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๕ น.ต.หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ ก็

"จดหมายจาก น.ต.หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ เลขานุการคณะรัฐมนตรี ถึงพระ ยาพลพลยศเสนา นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๕." อ้างถึงใน ลีรี เปรมจิตต์, ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรียี่สิบสอง, หน้า ๑๔๖.

"เรื่องเดียวกัน.

ได้เข้าเฝ้าพระองค์เจ้าอา้นหมคิด ที่สวิเซอร์แลนด์ เพื่อทูลทาบทามให้ทรงรับตำแหน่ง
ประมุขของประเทศ และเดินทางถึงประเทศไทยเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ปีเดียวกัน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศพระราชสมมติ เมื่อวันที่ ๒
มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๗ ขณะเดียวกันสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์
ก็ทรงมีจดหมายไปถึง พ.อ.พระยาหลพลพยุหเสนา มีใจความว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติแล้ว ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งทรงรับ
อยู่ก็เป็นอันสิ้นสุดลง พ.อ.พระยาหลพลพยุหเสนา น.ต.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ และ
มจ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรีจึงได้รับมาเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์โดยรีบด่วน เพื่อกราบทูลให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จ
ราชการต่อไป น.ต.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ได้กราบทูลความตอนหนึ่งว่า

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า พระองค์เป็น
เจ้านายที่สมควรจะทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทั้งนี้ยังได้โปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระหัตถเลขา มาด้วย กับว่าถ้าไม่ทรงรับแล้ว การเลือกตั้งผู้หนึ่งผู้
ใดเป็นพระมหากษัตริย์อาจเป็นไปได้โดยไม่ราบรื่น ในสภาพผู้แทนราษฎร อีกประ
การหนึ่งในระยะหัวเลี้ยวเช่นนี้ ข้อสำคัญอยู่ที่การไว้วางใจทั้งภายในและภาย
นอกประเทศ ถ้าพระองค์รับเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว การนั้นก็
เรียบร้อยดีเป็นอย่างไร

แม้ว่า น.ต.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์จะได้พยายามกราบทูลเหตุผลในการขอให้ทรง
รับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการต่อไป แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์ทรงยินยอม
ตามเดิมโดยทรงให้เหตุผลว่าทรงพระชรามากแล้ว

“ร.ท.รัศมี ชาคะสิงห์, “บทบาทพันเอกพระยาหลพลพยุหเสนาในฐานะนายก
รัฐมนตรี ๖ ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง,” หน้า ๒๐๕.

“บันทึกเรื่อง พ.อ.พระยาหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี พร้อมด้วย น.ต.
หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ มาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม
พ.ศ.๒๔๗๗,” ชีวิตและงานของพลเรือตรีถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรียี่สิบสอง,
หน้า ๒๑๐.

ในวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๓ ได้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยวิสามัญอย่างรีบด่วน เพื่อพิจารณาเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ โดยมี น.ต.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นผู้ชี้แจงให้ที่ประชุมสภาได้รับทราบและเป็นผู้รับรองว่าเอกสารต่างๆ ที่นำมาแสดงต่อสภานั้นเป็นฉบับที่ถูกต้อง ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรจึงอภิปรายเรื่องการสละราชสมบัติ ผลที่สุดมีมติว่า การสละราชสมบัติเป็นสิทธิส่วนพระองค์ สภาผู้แทนราษฎรไม่ควรลงมติอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากรับทราบเรื่องการสละราชสวี่ไว้เท่านั้น

แม้ว่าคณะผู้แทนรัฐบาลไม่ประสบผลสำเร็จในการเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อให้ทรงดำรงตำแหน่งประมุขของประเทศต่อไป แต่คณะผู้แทนชุดนี้ก็ได้พยายามทำงานตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จากบันทึกย่อการไปเข้าเฝ้าฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตรัสว่า "ทรงดีพระทัยในการที่รัฐบาลส่งคณะผู้แทนนี้มาเพราะพูดเข้าใจกันง่าย และทรงเห็นความยากลำบากของคณะผู้แทน แต่อย่างไรก็ดีทรงรับรองว่าคณะผู้แทนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยเต็มความสามารถ"

นอกจากนี้ ในระหว่างที่ร่วมอยู่ในคณะรัฐบาล พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา นั้น น.ต.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ได้เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ๓ ครั้ง ต่อเนื่องกัน คือระหว่างวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๔-๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๐ ซึ่งเป็นระยะที่ หลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเดิม ที่นายกรัฐมนตรียังวางใจมาก ต้องย้ายไปรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ เพื่อรับหน้าที่ในการเจรจาแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างประเทศ" ในระยะนี้ น.ต.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับตำแหน่ง ซึ่งเห็นได้ว่า พระยาพลพลพยุหเสนา จะต้องยอมรับในการทำงานของ น.ต.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ จึงยอมมอบหน้าที่อันสำคัญให้ ระยะนี้ งานสำคัญที่หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ได้ดำเนินการก็คือ การจัดการเลือกตั้งทั่วไป ๒ ครั้ง ในวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๐ และ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๑ และในระหว่างนี้ ก็ได้รับพระราชทานยศเป็น "นายนาวาเอก" เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๑

^๑ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์, เบื้องหลังพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ, หน้า ๔๒๔.

^๒"บันทึกย่อการไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ ๔ วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ.๒๔๗๓," เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๓ไสว สุกอินท์, ดร.ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๔๓๑.

๒.๔ บทบาทในคณะรัฐบาล พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๓

พ.อ.หลวงพิบูลสงครามก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเดือน ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑ น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ได้รับความไว้วางใจจาก พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม ด้วยการได้รับเลือกเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม^{๑๑} และได้ดำรงตำแหน่งนี้ไปจนกระทั่งสิ้นสักรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ใน พ.ศ.๒๔๘๓ ระหว่างที่เข้าร่วมในคณะรัฐบาลอยู่นั้น น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลหลายประการ เช่น การเสนอพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๑ การดำรงตำแหน่งรองประธานสภาวัฒนธรรม และประธานคณะกรรมการวางหลักการตั้งชื่อบุคคล การได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะทูตพิเศษ เพื่อไปเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างๆ ในเครือจักรภพอังกฤษ และแถบเอเชีย เป็นต้น

การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา มาสู่รัฐบาล พ.อ.หลวงพิบูลสงครามนั้น เริ่มจากเมื่อเปิดการประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่เลือกตั้งใหม่ ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยให้เหตุผลต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า "มีการเจ็บป่วยอยู่เนืองๆ อันเนื่องมาจากสุขภาพไม่สมบูรณ์"^{๑๒} แต่ที่นอกเหนือจากนั้น พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ ผู้ร่วมเป็นบุคคลหนึ่งในคณะผู้ก่อการ พ.ศ.๒๔๗๕ ได้เขียนบันทึกไว้ในเวลาต่อมาว่า

...พวกก่อการทหารบกก็รู้สึกกันทั่วไปว่าเจ้าคุณพหลนายกรัฐมนตรีอ่อนไป จึงถูกสมาชิกกรมโจมตี จึงได้มีการประชุมที่วังบางขุนพรหมซึ่งเป็นที่ทำการมณฑลทหารบกที่ ๑ ...พวกก่อการบก เรือ ไปร่วมชุมนุม ความเห็นส่วนมากควรให้หลวงพิบูลขึ้นเป็นนายกแทนเจ้าคุณพหล ซึ่งยกให้ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่ปรึกษาสูงขึ้น...ต่อมาทางการได้ประกาศการลาออกของคณะรัฐมนตรี เนื่องจากสุขภาพเจ้าคุณพหลไม่สามารถครองตำแหน่ง แลยกฐานะท่านเป็นเชษฐบุรุษไทย^{๑๓}

^{๑๑}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๒/๒๔๘๑ วันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๘๑.

^{๑๒}พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ, "เกิดมาแล้วก็ต้องเป็นไปตามกรรม" อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ, หน้า ๔๔.

อาจกล่าวได้ว่า การที่สมาชิกคณะราษฎร เลือกตัว พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น เป็นความพยายามที่ต้องการสร้างความมั่นคงให้แก่ระบอบการปกครองใหม่ และสร้างควมมีเสถียรภาพให้กับรัฐบาล ทั้งนี้ เพราะการประกาศยุบสภาในสมัยรัฐบาล พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา แสดงออกถึงพลังของ "กลุ่มฝ่ายค้าน" ในสภาที่สามารถหาเสียงสนับสนุนจนทำให้รัฐบาลแพ้คะแนนได้ เช่น ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑ นายถวิล อุดล ผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดได้เสนอญัตติขอแก้ไขข้อบังคับของสภาผู้แทนราษฎร เกี่ยวกับวิธีการเสนอร่างพระราชบัญญัติงบประมาณว่า การที่รัฐบาลจะเสนอร่างพระราชบัญญัติงบประมาณประจำปีต่อสภาผู้แทนราษฎรนั้น ให้รัฐบาลเสนอรายละเอียด ทั้งรายรับรายจ่ายตามงบประมาณนั้นก่อน แต่ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาชี้แจงว่า รัฐบาลไม่สามารถปฏิบัติตามญัตตินี้ได้ เพราะเป็นการผูกมัดรัฐบาลเกินไป ปรากฏว่าที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรลงมติเห็นชอบกับญัตตินี้ด้วยคะแนน ๔๔ ต่อ ๑๑ เมื่อเป็นเช่นนี้ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา จึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อคณะผู้สำเร็จราชการ แต่คณะผู้สำเร็จราชการไม่ยอมรับใบลาออก จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑

ลักษณะอย่างหนึ่งของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา คือความเป็นประชาธิปไตยที่ "เปิดกว้างให้การคัดค้านและยอมรับฝ่ายค้านอยู่มาก" ทำให้กลุ่มคณะราษฎรส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสายทหารเห็นว่า รัฐบาลอ่อนแอ และไม่มีเสถียรภาพ จึงหันไปพิจารณา พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และ รองผู้บัญชาการทหารบก ด้วยความหวังให้บุคคลผู้นี้เป็นหลักค้ำประกันให้กับรัฐบาล และสร้างให้การปกครองระบอบใหม่มีเสถียรภาพ

เมื่อ พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก็ได้จัดรัฐบาลใหม่ "ซึ่งเป็นทีมของพวกก่อการ ๒๔ มิถุนายน เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์" ด้วยมีแนวความคิดที่

"สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ / วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑.

"สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๒, หน้า ๔๐.

"พล.ร.ต. สัจจวร สุวรรณชีพ, "เกิดมาแล้วก็ต้องเป็นไปตามกรรม" หน้า ๔๔.

"ต้องการให้รัฐบาลนี้แข็งแกร่งที่สุดเท่าที่จะทำได้" สังกเกตได้ว่า ชกเว็น เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ น.อ.พระเวษนังคร์สังฤกษ์ (มุณี มหาสันตนะ) พ.อ.พระบริรักษ์ยุทธกิจ (เกา เพ็ชรเลิศ) ขุนสมหารทิศคดี (โปิยะ โประคุปต์) และ หลวงวิจิตรวาทการ (กิม เหลียง วัฒนพฤกษา) รวม ๔ คนแล้ว รัฐมนตรีอีก ๑๕ คน ล้วนเป็นคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยกันทั้งสิ้น" ในจำนวนนี้มาจากสายทหารบก ๘ คน สายทหารเรือ ๔ คน และสายพลเรือน ๓ คน ที่สำคัญก็เช่น หลวงประดิษฐมนูธรรม-รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง หลวงนิบลสงคราม-รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงกลาโหม น.อ.หลวงสินธุสงครามชัย-รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ พ.ศ.อ.หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร์ นิ่งพระคุณ)-รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย น.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์-รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการ "ยืนหยัดต่อสู้กับฝ่ายนิยมสมบูรณาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองภายในประเทศ" และยังสะท้อนความคิดว่าคณะราษฎรกลัวว่าฝ่ายค้านจะได้รับการสนับสนุนจากระบอบเก่า

๒.๔.๑ บทบาทในการกวาดล้างศัตรูทางการเมือง พ.ศ.๒๔๘๑

หลังจากที่ พ.อ.หลวงนิบลสงคราม ก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี งานสำคัญประการแรกสุด ในการสร้างเสถียรภาพของระบอบใหม่ก็คือ การกวาดล้างศัตรูทางการเมือง อันได้แก่ หลังฝ่ายนิยมเจ้าและกลุ่มของพระยาทรงสุรเดชซึ่ง "เป็นภัยต่อระบอบคณะราษฎรอยู่ตลอดเวลา" อันที่จริงการกวาดล้างฝ่ายนิยมเจ้านั้น ได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่การปราบกบฏวรเดชเรื่อยมา จนถึงก่อนหน้าหลวงนิบลสงครามขึ้นดำรงตำแหน่ง

"รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑/๒๔๘๑ วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๑," อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำหวง, "บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. นิบลสงคราม (พ.ศ.๒๔๗๔-๒๔๘๓)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๓.

"ตำนานรัฐบาลไทย บันทึกแห่งยุคสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๔๗ ปี ๔๓ รัฐบาล ๑๓ นายกรัฐมนตรี", หน้า ๖๓-๖๔.

"อ.นิบลสงคราม, จอมพล ป.นิบลสงคราม เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๔๘.

นายกรัฐมนตรี แต่กับกลุ่มของพระยาทรงสุรเดช ซึ่งสูญเสียอำนาจหลังจากรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๗๖ รัฐบาลคณะราษฎรยังคงประนีประนอมอยู่ โดยการชักชวนให้พระยาทรงสุรเดช กลับเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรี และเสนอตำแหน่งสำคัญอื่นที่ไม่เกี่ยวกับการทหาร แต่พ.อ. พระยาทรงสุรเดชปฏิเสธด้วยเหตุว่า "ตำแหน่งเหล่านั้น ไม่เหมาะแก่ความรู้ความสามารถ ที่ได้ร่ำเรียนมา" สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ฝ่ายรัฐบาล โดยเฉพาะกลุ่มหลวงพิบูลสงคราม เกิดความหวาดระแวงมากขึ้นว่า กลุ่มของพระยาทรงสุรเดชจะก่อให้เกิดความไร้เสถียรภาพทางการเมือง ดังนั้น รัฐบาลจึงดำเนินการกวาดล้างศัตรูทางการเมืองครั้งใหญ่เมื่อ เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ หลังจากหลวงพิบูลสงครามขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ เพียงเดือนเศษ และเมื่อมีการการจับกุมผู้ต้องสงสัยว่าก่อการกบฏไว้ได้แล้ว รัฐบาลก็ได้ พิจารณาอกร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นอย่างรีบด่วน โดยหลวงพิบูลสงครามมอบ ให้หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติ จัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. ๒๔๘๑ แก่สภาผู้แทนราษฎร มีสาระสำคัญคือ

...มาตรา ๑, ๒ และ ๓... เป็นไปตามแบบกฎหมายทั่วไป ส่วนมากนั้นเป็นการให้อำนาจในการที่จะตั้งศาลพิเศษขึ้นศาลหนึ่ง สำหรับพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับความผิดฐานกบฏคราวนี้ ไม่ว่าผู้ต้องหาคจะเป็นทหารหรือพลเรือนและมีศรัทธาใดๆ ก็ดี ในมาตรา ๔ กล่าวด้วยองค์คณะของศาล ซึ่งจะต้องประกอบด้วยประธานและกรรมการรวม ๔ นายเป็นอย่างน้อย ในมาตรา ๖ ให้มีอัยการรับเจ้าหน้าที่ประจำศาลตามสมควร...มาตรา ๗ เป็นการให้อำนาจศาลพิเศษ ที่จะพิจารณา คดีได้ทุกกฎหมาย และโดยเหตุที่ได้มีทหารบางส่วนมีส่วนร่วมอยู่ด้วย ในการนี้

~ สุชาชัย อิมประเสริฐ, "ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕๐๐)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า ๒๐.

~ โปรตุรราชละเอียดใน สุรพันธ์ อนุชานนท์, "การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงคราม ศึกษาเฉพาะกรณีการกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมือง ในปีพ.ศ. ๒๔๘๑", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑)

~ น.ต.สำราจ กานจนสิทธิ์, ท.ส.พระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ บงกช, ๒๕๑๘), หน้า ๗๔.

จึงได้บัญญัติให้ นำวิธีการพิจารณาในศาลทหารมาใช้บังคับโดยอนุโลม... มาตรา ๘ ถือว่าคำพิพากษาของศาลนี้ถือว่าเป็นเด็ดขาด บังคับคดีได้ทันทีที่ไม่มีอุทธรณ์ฎีกา แต่คำว่าเด็ดขาดบังคับคดีได้ทันทีมิได้หมายความว่า จะบังคับคดีในส่วนที่เรียกว่า เอกเชกควิซัน ทั้งนี้หาได้ คือหมายความว่า ถ้าเป็นโทษที่ต้องประหารชีวิต ก็คงเป็นไปตามประมวลวิธีพิจารณาความอาญา จะมีการรออยู่กำหนดระยะเวลาเท่าไร ก็เป็นไปตามนั้น ในมาตรา ๙ บัญญัติว่า ถ้ามีปัญหาขึ้นในเรื่องอำนาจศาล ให้ศาลพิเศษเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดปัญหานั้น มาตรา ๑๐ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม มีหน้าที่รักษาการและมีอำนาจตั้งประธานและกรรมการ^๑

การเสนอพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ.ศ.๒๔๕๑ นั้นนับได้ว่าเป็นความพยายามของรัฐบาลในการกำจัดการทางการเมือง โดยอาศัยวิถีทางตามระบอบรัฐสภา จึงได้มอบหมายให้ น.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัตินี้ต่อสภา และเป็นผู้ตอบข้อสงสัยต่างๆของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในประเด็นต่างๆ ในการอภิปราย เพื่อลงมติรับหลักการร่างพระราชบัญญัตินี้ปรากฏว่าได้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคน กล่าวแสดงความไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งศาลพิเศษ ดังเช่น นายจำลอง ดาวเรือง ผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวอภิปรายแย้งโดยให้เหตุผล ดังนี้

...ยังไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องใช้พระราชบัญญัตินี้...ศาลธรรมดาก็มีแล้วซึ่งปรึกษานิยามโทษได้ทุกกองอย่าง เรื่องที่มีผู้ต้องหาเช่นนี้ ศาลควรให้จำเลยมีโอกาสต่อสู้อย่างขาวสะอาด เพราะจำเลยอาจเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ได้...จึงควรให้ความยุติธรรม มิฉะนั้นจะเป็นการไม่ยุติธรรมด้วยว่าจำเลยไม่มีทางสู้ได้เต็มที่...ในแง่แห่งความยุติธรรม และประชาธิปไตย ไม่จำเป็นต้องมีศาลพิเศษ^๒

นอกจากนี้ นายอินทร สิงหนิตร ผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ ก็ได้อภิปรายคัด

^๑สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๘/๒๔๕๑ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๑.

^๒เรื่องเดียวกัน.

คำถามการจัดตั้งศาลพิเศษนี้ว่า

...พระราชบัญญัติไม่ควรรับหลักการ ด้วยจะเป็นการตัดรอนสิทธิของผู้ต้องหาตามรัฐธรรมนูญต้องการให้มีสิทธิเสรีภาพ เรามีศาลแล้วถึงสามศาล แล้วกลับจะต้องตั้งศาลพิเศษอีก จึงขอให้คิด การที่พูดเรื่องนี้ไม่ใช่เป็นห่วงพวกกบฏคนใด แต่ห่วงสิทธิเสรีภาพของประชาชน ถ้าจะออกกฎหมายฉบับนี้จะทำให้รัฐบาลเสียไปด้วย เขาจะหาว่ารัฐบาลกลัวว่าจำเลยหาทนายสู้ และต้องการมัดมือพวกกบฏให้อยู่ และจะหาว่ารัฐบาลทำให้เสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญเสียไป จึงขอให้รัฐบาลถอนเรื่องนี้ไปเสีย"

น.อ.พลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ ได้กล่าวชี้แจงเหตุผลของการเสนอ ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ดังนี้

... เหตุผลในการสนับสนุนว่าสภา ควรจะรับหลักการแห่งพระราชบัญญัตินี้ที่มีว่า ในการที่รัฐบาลได้เสนอให้ตั้งศาลพิเศษขึ้นเพื่อพิจารณาเรื่องนี้โดยเจเนาะ แทนที่จะไปชำระกันในศาลธรรมดา นั้น เพราะเหตุว่า ความผิดชนิดนี้เป็นความผิดซึ่งเกี่ยวกับความปลอดภัยของประเทศ และของประชาชน จึงเป็นการสมควรที่จะดำเนินคดีไปโดยเร็วตามสมควร และอีกประการหนึ่งก็คือว่า โดยปกติศาลธรรมดาที่มีคดีซึ่งจะต้องชำระอยู่เต็มมือแล้ว ถ้าแม้ว่าจะต้องมารับชำระคดีเรื่องนี้อีกแล้วก็ไม่ต้องสงสัยว่าจะต้องยืดเวลาให้ช้าออกไปอีก ให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ที่มีคดีต่อศาล... ในมาตรา ๘ ที่ว่าไม่มีพุทธศักราช... เพราะเหตุว่ารัฐบาลต้องการให้กิจการเป็นไปโดยเร็วตามสมควร... แต่รัฐบาลได้ให้หลักประกันเอาไว้แล้วในเรื่ององค์คณะกรรมการ คือหมายความว่า ในศาลธรรมดามีผู้พิพากษา ๒ นาย หรือในชั้นศาลฎีกา องค์คณะก็มีเพียง ๓ นายเท่านั้น แต่นี้มีถึง ๔ นาย... เป็นหลักประกันอันหนึ่ง"

“สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญครั้งที่ ๘/๒๔๕๑ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๑.

“เรื่องเดียวกัน.

กล่าวโดยสรุปก็คือ น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ให้เหตุผลในการร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ว่า การที่รัฐบาลจะจัดตั้งศาลพิเศษนี้ก็เพื่อความรวดเร็วในการพิจารณาคดีและรัฐบาลได้ให้หลักประกันในเรื่องความยุติธรรมในการพิจารณาคดีอยู่แล้วด้วยการจัดให้มีคณะกรรมการในศาลถึง ๔ คน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้แล้ว อาจกล่าวได้ว่าทางฝ่ายรัฐบาลพยายามใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ในการกวาดล้างศัตรูทางการเมือง ดังจะเห็นได้จากการให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมซึ่งก็คือ น.อ.หลวงพิบูลสงคราม ในการตั้งประธานกรรมการ กรรมการ อัยการ และเจ้าหน้าที่ศาล และจากการที่รัฐบาลสามารถคุมเสียงในสภาผู้แทนราษฎรไว้ได้ พระราชบัญญัตินี้จึงผ่านสภาผู้แทนราษฎรไปด้วยการลงคะแนนเสียงลับ ๑๐๐ : ๓๔^๑ นอกจากนี้การที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. ๒๔๕๑ ผ่านสภาไปได้ ยังแสดงให้เห็นได้ว่าความพยายามในการสร้างความมั่นคงให้แก่ระบอบการปกครองใหม่ของรัฐบาล น.อ.หลวงพิบูลสงคราม ที่ได้รับความเห็นชอบด้วยจากกลุ่มคณะที่ร่วมก่อการรัฐประหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖

นอกเหนือจากความพยายามในการกำจัดศัตรูทางการเมืองนี้แล้ว น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมยังได้เสนอ ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญาระดับที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๕๒ เพื่อเพิ่มเติมบทบัญญัติ ในการคุ้มครองนายกรัชมன்றิลงในกฎหมายอาญา ให้ลงโทษในความผิดฐานประทุษร้ายต่อนางกรัชมன்றิหนักกว่าปกติ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากที่ได้เกิดเหตุการณ์พยายามลอบสังหาร น.อ.หลวงพิบูลสงครามหลายครั้ง^๒ ในการแถลงเพื่อเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้กล่าวถึงความสำคัญของร่างพระราชบัญญัตินี้ว่า

... เหตุผลในเรื่องนี้ก็คือว่า การปกครองแห่งรัฐจะดำเนินไปได้ด้วยดี ส่อมต้องปราศจากสิ่งอันทำให้เกิดการระส่ำระสาย บุคคลสำคัญของรัฐ ซึ่งหากมีการกระทบกระเทือนแม้แต่น้อยอาจทำให้การปกครองรัฐระส่ำระสายได้นั้น ได้แก่ พระ

^๑สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๘/๒๔๕๑ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑.

^๒“โปรดคุณราชละเอียดใน สุรพันธ์ นุชธมานพ, “การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงคราม ศึกษาเฉพาะกรณีการกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมืองในปี พ.ศ. ๒๔๕๑”, หน้า ๔๓-๑๑๔.

มหากษัตริย์ ประมุขแห่งรัฐ และนายกรัฐมนตรี ประมุขแห่งรัฐบาล สำหรับองค์
พระมหากษัตริย์ และ บุคคลอื่นซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระองค์ท่าน คือ พระราชินี
มกุฎราชกุมาร ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน กฎหมายมีบทบัญญัติคุ้มครองเอาไว้เป็น
พิเศษแล้ว แต่สำหรับนายกรัฐมนตรีมีบทบัญญัติทำนองนี้ยังไม่มี จึงเป็นการสมควร
ที่จะแก้ไข^{๕๕}

การเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความพยายาม
ในการสร้างความมั่นคงให้แก่การปกครองระบอบใหม่ ในฐานะที่ พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม
ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

๒.๔.๒ บทบาทเกี่ยวกับนโยบายสร้างชาติ

หลังจากที่รัฐบาล พ.อ.หลวงพิบูลสงครามได้สร้างความมั่นคงให้แก่รัฐบาลด้วย
วิธีการดังกล่าวแล้ว ก็ได้เน้นการใช้นโยบายสร้างชาติเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียม
กับอารยประเทศ ดังคำแถลงของ พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๒ ว่า

คำว่าสร้างชาติเป็นคำสั้นอันได้ละความหมายไว้ มากกว่าตัวอักษรสองพยางค์
ที่ปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้นจึงอาจมีผู้เถียงว่าชาติมีมานานแล้ว เหตุใดจึงจะต้อง
มาสร้างกันให้เป็นอะไรขึ้นมาอีก แท้จริงความหมายของการสร้างชาตินั้นมีว่า
ชาติไทยมีอยู่แล้ว แต่สถานะบางอย่างของชาติยังไม่ขึ้นระดับสมความต้องการ
ของประชาชาติไทย เราจำเป็นต้องสร้างเพิ่มเติมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ช่วยกันปรับ
ปรุงไปจนกว่าเราทุกคนจะพอใจ หรืออย่างน้อยต้องให้ได้ระดับเสมออารยปรช
เทศ^{๕๖}

^{๕๕}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ
ครั้งที่ ๑๑/๒๔๘๒ วันที่ ๕ กันยายน ๒๔๘๒.

^{๕๖}แผนกเก็บ สสร., ที่ ๑, ^{ปี}พื้ที่ ๓๔/๑ เรื่องคำวิงวอนของนายกรัฐมนตรีแต่
พี่น้องสตรีไทย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๔ อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแหวน,
"บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.๒๔๗๔-๒๔๘๓),"
หน้า ๑๖๒.

การดำเนินนโยบายสร้างชาติของ พ.อ.หลวงพิบูลสงครามนี้เป็นการดำเนินการบนรากฐานของลัทธิชาตินิยมและลัทธิเชื้อผู้นำ ซึ่งในเวลาต่อมาการดำเนินนโยบายดังกล่าวจะนำไปสู่ระบอบเผด็จการทหารโดยที่สถานการณ์ภายนอกประเทศเป็นปัจจัยเอื้อ

การใช้ลัทธิชาตินิยมของ พ.อ.หลวงพิบูลสงครามนั้นมีลักษณะที่ให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรม และการต่างประเทศ ทางด้านเศรษฐกิจนั้นรัฐบาลดำเนินนโยบายสนับสนุนพ่อค้าไทยให้แข่งขันกับชาวจีน ด้วยการออกกฎหมายเพื่อปิดช่องทาง การดำเนินธุรกิจของชาวจีนในกิจการต่าง ๆ หลายประเภท เช่น ออกกฎหมายสงวนอาชีพสำหรับคนไทย ๒๓ อาชีพ สนับสนุนพ่อค้าไทยในรูปการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ บริษัทกิจการราชการและบริษัทเอกชน รวมทั้งจูงใจให้คนไทยซื้อสินค้าของไทยเอง^๑ ส่วนทางด้านสังคม-วัฒนธรรม รัฐบาลได้ประกาศใช้ "รัฐนิยม" ทั้งหมด ๑๒ ฉบับ เพื่อเป็นเครื่องมือในการรณรงค์ความรู้สึกชาตินิยมอย่างชัดเจน เช่น การเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นไทย การชักชวนให้มีการใช้เครื่องอุปโภคที่ทำขึ้นในประเทศไทย เป็นต้น นอกจากนี้สถานการณ์ภายนอกประเทศก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการดำเนินนโยบายชาตินิยม กล่าวคือ การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสซึ่งนำไปสู่กรณีพิพาทอินโดจีน ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๓ ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.๒๔๘๔ ความพยายามเรียกร้องดินแดนคืนมานี้ได้รับเสียงสนับสนุนจากนิสิตนักศึกษาและประชาชนเป็นอย่างมาก เห็นได้จากมีการเดินขบวนของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ เพื่อสนับสนุนรัฐบาลซึ่งชี้ให้เห็นความรู้สึกชาตินิยมได้เป็นอย่างดี

ผลที่นอกเหนือจากการได้รับดินแดนคืนมาจากการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่นนั้นก็คือ เป็นการสร้างเกียรติยศให้แก่ หลวงพิบูลสงคราม อย่างมาก ดังที่สังข์ พัดไธสง กล่าวไว้ว่า "เวลานั้นเกียรติคุณของท่านจอมพลกำลังรุ่งเรืองสูงสุด เพราะประชาชนพอใจในสิ่งที่ท่านถลำรบกับฝรั่งเศส จนได้ดินแดนของบรรพบุรุษคืนมา"^๒ หลวงพิบูลสงครามได้เลื่อนยศขึ้นสูงสุดเป็นจอมพลและทำการรวบอำนาจเข้าสู่ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยกำหนดให้ "มีอำนาจในการบังคับบัญชาแม่ทัพบก แม่ทัพเรือ แม่ทัพอากาศและแต่งตั้งข้าราชการได้ตามที่

^๑ "โปรดเกล้าฯ ระเบียบใน ภาณัติ รวมศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๑ ถึง พ.ศ.๒๔๘๓," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๖๐).

^๒ "สังข์ พัดไธสง, ความนึกในทรงวัง (พระชนก : คลังวิทยา, ๒๔๔๘), หน้า ๒๔๓.

เห็นสมควร”^๑ อาจกล่าวได้ว่าการตัดสินใจเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสนี้ หลวงพิบูลสงคราม ได้ใช้ลัทธิชาตินิยมเป็นจุดมุ่งหมาย เพื่อสร้างและขยายอำนาจทางการเมือง และการทหารให้กับตนเอง โดยอาศัยสถานการณ์เป็นอาวุธทางการเมืองที่สำคัญ และนับแต่บัดนี้ไปจอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็จะเสริมสร้างอำนาจให้แก่ระบอบเผด็จการทหารที่มีแนวคิดยึดผู้นำเป็นหลักอีกด้วย

นอกจากจอมพล ป.พิบูลสงคราม จะได้ดำเนินนโยบายตามลัทธิชาตินิยมแล้ว ยังได้ใช้ลัทธิเชื่อบุคคลควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือ พยายามปลุกฝังให้ประชาชนยึดถือผู้นำเป็นหลัก โดยมีคำขวัญว่า “ท่านผู้นำไปทางไหน ฉันจะตามไปด้วย” ในการปลุกฝังความคิดนี้ รัฐบาลได้อาศัยสื่อในการโฆษณา เช่น เดียวกับการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยม เช่น ให้นำหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ โฆษณาคำขวัญเกี่ยวกับผู้นำ เช่น “เชื่อบุคคลทำให้ชาติพ้นภัย”(ประมวญวัน) “แนวพิบูลสงคราม”(นิกร) “ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อบุคคล”(สุวันนภูมิ)^๒ และนอกจากนี้ยังได้เพิ่มธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับผู้นำ เช่น การประกาศให้หยุดราชการในวันเกิด และวันครบรอบสมรสของจอมพล ป.พิบูลสงคราม การให้ประชาชนยื่นเคารพรูปของจอมพล ป. ในโรงมหรสพ เป็นต้น

ระหว่างที่จอมพล ป.พิบูลสงครามดำเนินนโยบายตามลัทธิผู้นำดังกล่าวนี้ น.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ได้มีส่วนร่วมในนโยบายดังกล่าว โดยเป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๘๓ มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

...เหตุผลในการที่รัฐบาลเสนอร่างพระราชบัญญัตินี้ ก็โดยเหตุที่ว่า วัฒนธรรมย่อมเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในความเจริญของชาติ ในการที่ชาติจะเจริญได้ก็ต้องอาศัยการที่คนของชาตินั้นเป็นผู้มีวัฒนธรรม แต่ขณะนี้ หากได้มีบทกฎหมายว่าด้วยการบำรุงวัฒนธรรมไว้โดยเฉพาะไม่”^๓

^๑ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๔๘ (๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๔)

^๒ สุธาศัย อิมประเสริฐ, “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม(พ.ศ.๒๔๘๑-๒๕๐๐),” หน้า ๒๖.

^๓ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๑๔/๒๔๘๓ วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๘๓.

จะเห็นได้ว่าเป็นการลงมติเพื่อรับร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีความเห็นตรงกันในการดำเนินงานตามลัทธิชาตินิยม คือลงมติรับหลักการรับหลักการด้วยเสียง ๑๐๒ : ๒ คะแนน” การดำเนินงานตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ประการหนึ่งคือ การใช้นโยบายที่จะให้ชาวไทยมีชื่อที่เหมาะสมกับเพศ ด้วยเห็นว่า

...การตั้งชื่อชายและหญิงยังมีกลิ่นอยู่ เพราะชื่อๆเดียวกันอาจตั้งได้ทั้งสองเพศไม่ทราบว่าเป็นชื่อชายหรือหญิง...เรื่องชื่อบุคคลนี้ฟังๆ ก็ไม่ใช่ของยากเย็นอะไร ใครๆก็คิดตั้งชื่อบุคคลของตัวได้ ถ้าไม่ต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ แต่การที่ไม่มีหลักเกณฑ์นี้และทำให้การตั้งชื่อไม่มีระเบียบสืบสืบกันไปหมด”

น.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ จึงเสนอร่างพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ.๒๔๘๔” และได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่างหลักตั้งชื่อบุคคล ประกอบด้วย น.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นประธานกรรมการ หม่อมกอบแก้ว อากาศ นางเลขา อภัยวงศ์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระราชธรรมนิเทศ(เนียร ไตติลานนท์) พระนางเชอลักษณ์มีลาวัง พระยาสุนทรพิพิธ(เชอ มัทธิบูลย์) พระสารประเสริฐ(ตรี นาคะประทีป) น.อ.หลวงสารานุประพันธ์(นวล ปาจิณพยัคฆ์) และ พระยาอนุমানราชธน(ยง เสถียรโกเศศ) เป็นกรรมการ พระปฏิเวธวิศิษฎ์(สาธ เลขชานนท์) เป็นกรรมการและเลขานุการ” คณะกรรมการชุดนี้ นอกจากจะได้ประชุมตกลงวางหลักการตั้งชื่อบุคคลแล้ว ยังได้มีมติให้ข้าราชการที่เวณคืนบรรดาศักดิ์ สามารถขอใช้ราชทินนามของตนเป็นชื่อเอง หรือ นามสกุลได้อีกด้วย” การทำงานของคณะกรรมการชุดนี้ได้ผลดียิ่งจนกระทั่ง จอมพล ป.นิบูลสงครามมีหนังสือชมเชยตามความตอนหนึ่ง ดังนี้

“เรื่องเดียวกัน.

“ข่าวโฆษณาการ, ๔ (กรกฎาคม ๒๔๘๔) : ๑๓๔๐-๑๓๔๑.

“สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ ครั้งที่ ๑๔/๒๔๘๔ วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ.๒๔๘๔.

“กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.๑/๑๐๘ “ตั้งกรรมการวางหลักเกณฑ์การตั้งชื่อบุคคล” (พ.ศ.๒๔๘๔).

“ข่าวโฆษณาการ, ๔ (กรกฎาคม ๒๔๘๔) : ๑๓๖๖.

ฉันรู้สึกว่าการที่คณะกัมการพิจารณาวางหลักตั้งชื่อบุคคลได้พยายามพิจารณา
ดำเนินงานดังกล่าวนี้ ไปจนเป็นผลสำเร็จด้วยดีนั้น นับว่าได้ทำประโยชน์ให้แก่
ประเทศชาติเกี่ยวกับวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง จึงขอชมเชยและขอบคุณในการที่ท่านได้
ปฏิบัติงานดังกล่าวให้ลุล่วงเป็นผลดีแก่ราชการ”

นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ.
๒๔๘๔ โดยมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นประธาน และ น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เป็น
รองประธาน สภาวัฒนธรรมแห่งชาตินี้มีหน่วยงานในสังกัด ๔ หน่วย” คือ สำนักงาน
วัฒนธรรมทางจิตใจ สำนักงานวัฒนธรรมทางระเบียบและประเพณี สำนักงานวัฒนธรรม
ทางศิลปกรรม สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม และสำนักงานวัฒนธรรมฝ่ายหญิง หน้าที่
ของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ คือ

๑. ค้นคว้าคิดแปลง รักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติที่มีอยู่
๒. ค้นคว้าคิดแปลง และกำหนดวัฒนธรรมที่ควรรับไว้หรือปรับปรุงต่อไป
๓. เผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติให้เหมาะสมกับกาลสมัย
๔. ควบคุม และหาวิธีปลูกฝังวัฒนธรรมแห่งชาติ ในจิตใจของประชาชนจนเป็น
นิสัย
๕. ให้ความเห็น รับปรึกษา และปฏิบัติตามความมุ่งหมายของรัฐบาลในกิจการ
อันเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติ”

๒.๔.๓ บทบาทในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ในฐานะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม น.อ.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้
เป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับ เพื่อกิจการของกระทรวงยุติธรรม ดังเช่นเสนอ

“ข่าวโคสนาการ, ๔ (กันยายน ๒๔๘๔) : ๑๓๓๒.

““พระราชบัญญัติสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒” ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่
๖๐ (๑ มกราคม ๒๔๘๖)

“รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๔๖๑), หน้า ๑๘๘.

ร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. ๒๔๘๒^{๑๑๑} ร่างพระราชบัญญัติยกฐานะศาลแขวงเบตงเป็นศาลจังหวัด พ.ศ. ๒๔๘๓^{๑๑๒} การเสนอร่างพระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนี้มีเหตุผลเช่นเดียวกัน คือ มีประชาชนในพื้นที่บริการมาก การเดินทางมายังตัวจังหวัดใช้เวลานาน จึงขอจัดตั้งศาลและยกฐานะศาลเพื่อความสะดวกให้แก่ประชาชน และเมื่อมีการยุบเลิกจังหวัดต่างๆ ๔ จังหวัดได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ สมุทรสาคร นครบุรี และนครนายก ในพ.ศ. ๒๔๘๔ น.อ.ถวัลย์ อ่ำรงนาวาสวัสดิ์ ก็เสนอร่างพระราชบัญญัติกำหนด และขยายเขตจังหวัดบางศาล^{๑๑๓} เพื่อให้สอดคล้องกับการยุบเลิกจังหวัดดังกล่าว ได้แก่ การกำหนดเขตศาลใหม่และขยายพื้นที่ศาลจังหวัดชลบุรี และ สมุทรสงคราม นอกจากนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับข้าราชการกระทรวงยุติธรรมนั้น น.อ.ถวัลย์ อ่ำรงนาวาสวัสดิ์ เสนอร่างพระราชบัญญัติที่สำคัญ ๒ ฉบับคือ ร่างพระราชบัญญัติฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒^{๑๑๔} ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อ "ให้มีอิสระในการ...ไม่ต้องอ้างอิงหรืออนุโลมใช้ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน...เพื่อสะดวกแก่การปฏิบัติและตรวจค้น"^{๑๑๕} สาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้คือ เปิดโอกาสให้ข้าราชการตุลาการวิสามัญ เช่น จำศาล รองจำศาล ที่ทำงานมาไม่น้อยกว่า ๔ ปี ได้มีสิทธิสอบเป็นทนายหรืออัยการ เพิ่มคณะกรรมการในศาล และแต่งตั้งให้อธิบดีศาลฎีกาเป็นประธาน^{๑๑๖} ร่างพระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่ง ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๘๒^{๑๑๗} ซึ่งเดิมให้อำนาจแต่

^{๑๑๑}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๑๒/๒๔๘๒ วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๘๒.

^{๑๑๒}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๓/๒๔๘๓ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๔๘๓.

^{๑๑๓}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๒๑/๒๔๘๔ วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๔.

^{๑๑๔}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๑๒/๒๔๘๒ วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๘๒.

^{๑๑๕}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๖}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๗}สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ ครั้งที่ ๑๔/๒๔๘๒ วันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๘๒.

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นผู้รับผิดชอบในงานธุรการของศาลทั้งหลาย ที่อยู่ในสังกัด น.อ.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ เสนอให้เพิ่มข้อความวรรคที่ ๓ มีใจความว่า "ให้ประธานศาลฎีกามีหน้าที่วางระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการของศาลทั้งหลาย เพื่อให้กิจการของศาลดำเนินไปโดยเรียบร้อยและเป็นระเบียบเดียวกัน"^{๑๑๑} และยังเพิ่มอำนาจให้แก่ผู้พิพากษาเดียว ในการพิจารณาคดีแพ่ง ซึ่งเดิมสามารถพิจารณาในคดีแพ่งที่มีวงเงินไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท เป็น ๒,๐๐๐ บาท^{๑๑๒}

ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรทุกฉบับ อันแสดงถึงความสามารถในการวางหลักกฎหมายของ น.อ.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ นอกจากนี้ผลงานสำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การสร้างกระทรวงและศาลยุติธรรมดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเสร็จในพ.ศ.๒๔๘๔^{๑๑๓} โดยมี น.อ.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานพิจารณาดำเนินการก่อสร้าง

๒.๔.๓ บทบาทในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

ในระยะเริ่มแรกที่ พ.อ.หลวงพิบูล-สงคราม เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น นโยบายทางด้านกิจการต่างประเทศของไทย คือ "จะเป็นมิตรกับนานาประเทศ ไม่เป็นศัตรูกับชาติใด และจะปฏิบัติตามพันธกรณีตามสนธิสัญญาอย่างเคร่งครัด"^{๑๑๔} แม้ว่าสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นในยุโรปเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.๒๔๘๒ รัฐบาลของหลวงพิบูลสงครามก็ยังคงยึดในหลักการดังกล่าว ด้วยการลงนามในกติกาไม่รุกรานระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และอังกฤษที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๓ และลงนามสัญญาเคารพบูรณภาพอาณาเขตกันที่ปทุมธานีที่กรุงโตเกียว ในวันเดียวกัน

เพื่อเป็นการอ้างถึงเจตนารมณ์ที่ต้องการให้ "ประเทศไทยในฐานะประเทศที่เป็นกลางและมีความประสงค์จะเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ" จึงได้จัดให้คณะทูตพิเศษ

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๓} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.๒.๒/๑๘๕ "ย้ายที่ทำการกระทรวงยุติธรรมและศาลฎีกาไปอยู่ ณ ตึกสร้างใหม่ ถนนราชดำเนินใน พ.ศ.๒๔๘๔".

^{๑๑๔} ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๔๑๐),

(goodwill mission) เพื่อไปเยี่ยมเยียนประเทศต่างๆ ดังนี้

คณะที่ ๑ มีนายพันเอก หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชิวิน) เป็นหัวหน้า เดินทางไปเยี่ยมเยียนประเทศญี่ปุ่นโดยผ่านไต้หวันไปทางประเทศอินโดจีน

คณะที่ ๒ มีนายพลเรือตรี หลวงสินธุสงครามชัย เป็นหัวหน้า ไปเยี่ยมประเทศต่างๆ ทางยุโรป

คณะที่ ๓ มีนายนาวาเอก หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า ไปเยือนประเทศต่างๆ ในจักรภพอังกฤษแถบเอเชีย (พม่า อินเดีย สิงคโปร์ และ ออสเตรเลีย)

สำหรับคณะที่ ๓ อันมี น.อ.หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า นั้น ได้ออกเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ระหว่างวันที่ ๑๖ ตุลาคม - ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๓ โดยมีผู้ร่วมในคณะเดินทางดังนี้ ๑. นายพันเอก หลวงสินธุสงครามชัย (ชิต มั่นศิลป์) ๒. นายนาวาโท สงบ จรุงพร ๓. ม.ล.มานิจ ชุมสาย และ ๔. ม.ล.ปิกทิพย์ มาลากุล

อนึ่งในการเดินทางไปครั้งนี้ ตัวแทนรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้มอบพระบรมธาตุที่ได้จากสถูปที่เมืองตักศิลาให้แก่ผู้แทนรัฐบาลไทย พระบรมธาตุนี้ทางรัฐบาลได้นำมาบรรจุไว้ที่เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

แต่อย่างไรก็ตามการที่รัฐบาลพยายามดำเนินนโยบายสร้างชาติจนกระทั่งได้รับชัยชนะในสงครามอินโดจีนดังที่กล่าวมาแล้ว ประกอบการที่ นายพลตรี หลวงนิบลสงคราม ได้รับยศจอมพล ได้ส่งผลสำคัญต่อสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ กล่าวคือ จอมพล หลวงนิบลสงคราม หรือ จอมพล ป.นิบลสงคราม ประสบผลสำเร็จในการใช้กรณีเรียกร้องดินแดนคืน เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองให้แก่ตนเอง ดังนั้นจึงดำเนินนโยบายไปสู่ลักษณะที่เป็นเผด็จการและลัทธิผู้นำมากยิ่งขึ้น ดังที่ พ.ต.ท.ชโล ศิริศรากร ผู้ก่อการคณะราษฎรคนหนึ่ง และอดีตคนสนิทของ จอมพล ป.นิบล

ข่าวโฆษณาการ ๓ (กันยายน ๒๔๘๓) : ๑๔๒๑.

ข่าวโฆษณาการ ๓ (ตุลาคม ๒๔๘๓) : ๑๖๐๑.

กนก วงษ์ตระหง่าน, "สถานการณ์กับการต่อสู้ของอำนาจ," ใน มติทางการเมืองในปรากฏการณ์ของสังคมไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๖๕), หน้า ๒๔๘.

* การเปลี่ยนจาก หลวงนิบลสงคราม มาเป็นจอมพล ป.นิบลสงครามเกิดจากการเลิกใช้บรรดาศักดิ์เมื่อ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๔๘๔

สงคราม ให้การในคดีอาชญากรรมสงครามว่า "ตอนต้นจำเลย(หลวงพิบูลสงคราม) บริหารราชการดีมาก ฟังความคิดเห็นของเพื่อนฝูง คณะรัฐมนตรีกลมเกลียวกันดี แต่เมื่อได้ดินแดนคืนแล้ว จำเลยเป็นจอมพล ทำอะไรๆโดยพลการ ไม่ฟังความคิดเห็นเพื่อนฝูง"*** ถึงกระนั้นความสัมพันธ์ภายในกลุ่มคณะ ที่ร่วมเปลี่ยนแปลงการปกครอง และร่วมทำรัฐประหาร ขยับไล่รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาใน พ.ศ.๒๔๓๖ นั้น ยังมีได้แตกแยกจากกันอย่างเห็นได้ชัด เพราะแม้ว่าการกระทำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จะเป็นการนำประเทศเข้าสู่ระบอบเผด็จการทหาร แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าลักษณะนี้มีส่วนที่ช่วยส่งเสริมเสถียรภาพและความมั่นคงให้กับรัฐบาล และการปกครองระบอบใหม่ ความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้ก่อการจะเริ่มปรากฏอย่างจริงจัง เมื่อ จอมพล ป.พิบูลสงครามตัดสินใจนำประเทศเข้าร่วมสงคราม โดยการประกาศสงครามอังกฤษและสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ.๒๔๘๔

สถานการณ์ที่จะนำรัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม เข้าสู่สงครามเริ่มส่อเค้าตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๔ เป็นต้นมา เมื่อญี่ปุ่นได้เปิดฐานทัพขึ้นในอินโดจีน รัฐบาลไทยได้พิจารณาเห็นว่า สงครามทางเอเชียเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างแน่นอน ดังนั้น น.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ในนามของคณะรัฐบาลจึงได้เสนอว่าพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่ของคนไทยในเวลารบต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๔ เพื่อเป็นการเตรียมการหากประเทศจะต้องเข้าสถานการณ์สู้รบ โดยให้เหตุผลในการเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ ดังนี้

...ประการที่หนึ่ง ในการที่รัฐบาลมีนโยบายถือความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดนั้น ไม่ใช่เป็นการห้ามและไม่ใช่เป็นการไม่สมควร ในการที่จะออกกฎหมายวางระเบียบในการป้องกันประเทศชาติ และไม่ได้เป็นการกระทำผิดประการใดในการรักษาความเป็นกลาง ประการที่สอง คือในรัฐธรรมนูญ ก็เป็นการได้วางหน้าที่เอาไว้ให้พวกเราช่วยป้องกันประเทศ แต่ในรัฐธรรมนูญก็เป็นการวางเอาไว้อย่างกว้างๆ...เมื่อประเทศไทยต้องเข้าทำการรบกับศัตรูต่างประเทศ และมีเหตุผลว่า ประเทศไทยจะต้องเข้าทำการรบ ประชาชนชาวไทยทุกคน ทุกเพศทุกวัย ต้องมีหน้าที่ช่วยเหลือบ้านเมืองทุกๆทาง โดยมอบกำลังกาย กำลังใจ

กำลังทรัพย์ รั้งบ้านเมืองจนสุดความสามารถ เข้าต่อต้านมิให้ต่างประเทศ
รุกร้าเข้ามาในเขตบ้านเมืองเราได้ และป้องกันทุกวิถีทางมิให้ต่างประเทศจะ
พึงใช้ประโยชน์ในสิ่งที่มีอยู่... ในการออกกฎหมายในเวลานี้เป็นการเตรียม
พร้อมและช่วยให้ราษฎรทุกคนพึงรับหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ^{๑๑๑}

พระราชบัญญัติฉบับนี้ ประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔^{๑๑๒}
และต่อมาในวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ปีเดียวกัน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะผู้บัญชาการ
ทหารสูงสุดก็มีคำสั่งให้กองทัพทั้งสาม ปฏิบัติการในเรื่องการระดมพล การบรรจุกำลังพล
การเปลี่ยนย้ายกำลังทหารเข้าที่ตั้ง และให้เตรียมพร้อมที่จะปฏิบัติการได้ ตามแบบรักษา
ความเป็นกลาง ส่วนเหตุการณ์ภายนอกประเทศนั้น สหรัฐอเมริกาประกาศตัดความสัมพันธ์
ทางการทูตกับประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ขณะเดียวกันกองเรือรบ
ญี่ปุ่นก็ได้เคลื่อนเข้าสู่แหลมมณฑลแอฟริกา เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมในการเข้าโจมตีสหรัฐและ
ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐบาลอังกฤษภายใต้การนำของเซอร์วินสตัน เชอร์ชิลล์ก็
ส่งสาส์นมาถึง จอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยผ่านมาทาง นายเจ. ครอสบี้ อัครราชทูตอง
กฤษประจำประเทศไทย มีใจความว่า "เป็นไปได้ที่การบุกรุกของประเทศญี่ปุ่น ต่อประเทศ
ของท่านใกล้จะเกิดขึ้น ถ้าท่านถูกโจมตี ขอให้ป้องกันตัวเอง"^{๑๑๓} ในที่สุดญี่ปุ่นยกพลขึ้น
บกที่ประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ คณะรัฐมนตรีจัดการประชุมกันอย่างรีบ
ด่วนและมีความคิดเห็นว่า ทั้งอังกฤษ และอเมริกา ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือประเทศ
ไทยจากการรุกรานของญี่ปุ่นได้ คณะรัฐมนตรีจึงมีมติสั่งให้ทหารไทยหยุดยิงก่อน หลังจาก
นั้นก็ได้อภิปรายข้อเสนอมติของญี่ปุ่นทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่

๑. ไทยกับญี่ปุ่นทำสัมพันธไมตรีในทางรุกรานและป้องกันและญี่ปุ่นรับประกันว่าจะ
เคารพเอกราชอธิปไตยและเกียรติยศของประเทศไทย รวมทั้งจะร่วมมือกับประเทศไทยใน
การเอาดินแดนที่เสียไปกลับคืนมา

๒. ไทยเข้าเป็นภาคีใน กติกาสัญญาไตรภาคี ฉบับลงวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.

^{๑๑๑} สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ
ครั้งที่ ๕/๒๔๘๔ วันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔.

^{๑๑๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ (๑๑ กันยายน ๒๔๘๔) : ๑๑๔๓-๑๑๔๖.

^{๑๑๓} อ. พิบูลสงคราม, จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม ๔, หน้า ๓๕๕.

๒๔๓๗ ซึ่งเยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่นได้ร่วมกันทำไว้ ญี่ปุ่นรับประกันว่าจะเคารพเอกราช อธิปไตยและเกียรติยศของประเทศไทย รวมทั้งจะร่วมมือกับประเทศไทยในการเอาดินแดนที่เสียไปกลับคืนมา

๓. ประเทศไทยจะให้ความร่วมมือทางทหารเท่าที่จำเป็นแก่ญี่ปุ่น อนุญาตให้ทหารญี่ปุ่นผ่านอาณาเขตไทย และให้ความสะดวกทุกอย่างเท่าที่จำเป็น พร้อมทั้งป้องกันมิให้เกิดการปะทะกันระหว่างทหารไทยกับญี่ปุ่น

๔. ไทยกับญี่ปุ่นรับประกันว่า จะป้องกันประเทศไทย

ผลที่สัปดาห์รัฐมนตรีเลือกเอาแผนที่สาม และเติมแผนที่สี่มารวมกันตามข้อเสนอของ น.อ.หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ ในการประชุมคณะรัฐมนตรีในวันเดียวกันว่า

...แผน ๔ นั้น เราจะร่วมมือกับญี่ปุ่น แล้วเขาก็รับรองอะไรต่างๆ ส่วนแผน ๓ นั้นหมายความว่า เราไม่รบแล้วเราจะเอาประโยชน์เขาข้างเดียว เขาก็คงไม่เอาเหมือนกัน...ถ้าถือแผน ๔ ข้อประกันที่แจกให้นั้น ก็อาจจะเป็นประโยชน์ ...ข้อ ๓ กล่าวว่ามันจะปลดอาวุธ คือเราไม่ได้ร่วมมือมันเลยแล้วยังจะเอาประกันกับมันอีก... ผมนึกว่าได้แผน ๓ แล้ว เติมข้อ ๔ จะดีกว่า"

กล่าวโดยสรุปก็คือ ได้มีการลงนามในข้อตกลงระหว่างนาซีเรก ชัยนาม ผู้แทนฝ่ายไทย กับนาซีโทบิกะมิ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ตามข้อตกลงนี้ไทยจะอนุญาตให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านดินแดนของประเทศไทยไปได้ และจะให้ความสะดวกทุกอย่างเท่าที่จำเป็นเพื่อการดังกล่าว ส่วนทางฝ่ายญี่ปุ่นให้ประกันว่าจะเคารพเอกราช อธิปไตยและเกียรติยศของประเทศไทย

อนึ่ง ในตอนบ่ายวันเดียวกันรัฐบาลได้มีพระราชกฤษฎีกาเรียกประชุมสภาวิสามัญ โดยมอบให้ น.อ.ถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นผู้แถลงถึงเหตุการณ์และเหตุผลที่รัฐบาลได้ตกลงให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านไป

***อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีถวัลย์ อำรงนาวาสวัสดิ์, หน้า ๑๓๘-๑๔๐.

***กนต์ธีร์ ศุภมงคล, การวิเทศขายของไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๔๒๓), หน้า ๔๓-๔๔.

อย่างไรก็ตามการบุกรุกของญี่ปุ่นดังกล่าวมานี้จะเป็นก้าวแรก ที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นอย่างเต็มตัว ด้วยการประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ การที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามตัดสินใจร่วมมือกับญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ เช่นนี้มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและภายนอกประเทศกล่าวคือ

๑. ความหวาดระแวงท่าทีของญี่ปุ่นที่มีต่อรัฐบาล ดังที่จะมองเห็นได้จากบันทึกเรื่องการประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรว่า "ทางญี่ปุ่น... ได้มาแสดงความไม่พอใจที่เรายังไม่ประกาศสงคราม... แสดงว่าไม่ร่วมจริงใจ"^๑ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ยังคงกล่าวว่า "ปัญหาอยู่ที่ว่าเขา(หมายถึงญี่ปุ่น)จะล้มรัฐบาล จะควบคุมรัฐบาล เขาจะไล่เราออกหรือไม่"^๒ ความรู้สึกวิตกกังวลต่อท่าทีของญี่ปุ่นนี้ จะมีส่วนผลักดันให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มองหาแนวทางใหม่ในการดำเนินนโยบายที่จะทำให้ญี่ปุ่นพอใจ

๒. การดำเนินนโยบายเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นได้รับเสียงสนับสนุนจากฝ่ายนิยมญี่ปุ่นในคณะรัฐบาล เช่น นายวนิช ปานะนนท์ นายวิจิตร วิจิตรวาทการ และพ.อ. ประชुर ภมรมนตรี

๓. จอมพล ป. พิบูลสงคราม และฝ่ายทหาร ประเมินสถานการณ์ว่าญี่ปุ่นจะเป็นผู้ชนะในสงคราม โดยพิจารณาข้อชนะอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นในระยะเริ่มแรกของสงคราม หลังจากรัฐบาลไทยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นแล้วก็ได้มีการส่งคณะทูตพิเศษไปฉลองกติกาสัญญามิตรระหว่างไทย กับ ญี่ปุ่นที่กรุงโตเกียว เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๔^๓ โดยมี พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นหัวหน้าคณะ ร่วมด้วย น.อ. หลวงอำรงนาวาสวัสดิ์ พ.อ. ประกิต นิตตะสังคะ พ.ท. ไชย ประทีปะเสน ม.จ. วิวัฒน์ไชยไชยันต์ และ นายวนิช ปานะนนท์^๔ ทางฝ่ายญี่ปุ่นก็ได้ให้การต้อนรับอย่างสมเกียรติ การเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่นนั้นเปิดโอกาสให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม

^๑ อ. พิบูลสงคราม, จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม ๒, หน้า ๓๓๘-๓๔๐.

^๒ "รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔," อ้างถึงใน สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่างพ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๒, หน้า ๘๔.

^๓ แกมสุข นุ่มนนท์, "ไทยกับญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ : มหามิตร หรือเมืองขึ้น?" เอกสารวิชาการไทย-ญี่ปุ่นศึกษา ๔, ๒ (สิงหาคม ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๑.

^๔ ข่าวโคลนาการ ๔ (เมษายน ๒๔๘๔) : ๔๓๔-๔๓๖.

ได้ใช้อำนาจเผด็จการมากยิ่งขึ้นไปอีก เริ่มต้นด้วยการถอดถอนนายปรีดี พนมยงค์ ออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังให้ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเนื่องจากนายปรีดี พนมยงค์ คัดค้านด้านการให้กู้เงินกู้เงินโดยให้เหตุผลว่า หากยินยอมให้กู้เงินจะทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อเพราะจะต้องพิมพ์พันธบัตรเพิ่มเติม และเสนอแนะให้กู้เงินพิมพ์ธนบัตร (Invasion Notes) ขึ้นเองภายในกองทัพ^{๑๑๑} หลังจากนั้น ได้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เห็นถึงวัตถุประสงค์ว่า "คณะรัฐมนตรีชุดใหม่จะต้องประกอบไปด้วยบุคคลที่เคารพ และเชื่อฟังนายกรัฐมนตรีย่างบริสุทธิ์ใจ"^{๑๑๒} แต่ในขณะเดียวกัน การเข้าร่วมกันกู้เงินได้นำมาซึ่งการต่อต้านคัดค้าน ทั้งจากภายนอกและในประเทศ อันได้แก่การจัดตั้งขบวนการเสรีไทยที่อเมริกาเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยมี ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตสยามประจำวอชิงตันเป็นผู้นำ จากนั้นนักเรียนไทยในอังกฤษก็ได้รวมตัวกันตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นบ้าง และยอมรับให้ ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ เป็นหัวหน้าคณะ

สำหรับกระแสการต่อต้านจากภายในประเทศนั้น ในระยะแรกเมื่อรัฐบาลยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือน เช่น นายคิเรก ชัยนาม ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ นายสงวน ตุลารักษ์ นายจรูญ สืบแสง นายทองเปลว ชลภูมิ และ นายทวี ตะเวทิกุล เป็นต้น ได้ไปพบ นายปรีดี พนมยงค์ และได้เตรียมการที่จะจัดตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น^{๑๑๓} แต่เมื่อภายหลังจากที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาแล้ว กลุ่มบุคคลเหล่านี้จึงมีจุดประสงค์ในการล้มล้างรัฐบาลเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง เพราะเห็นว่า การเข้าข้างญี่ปุ่นเต็มตัวนั้นเป็นนโยบายที่ผิดพลาด และได้ประจักษ์ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามเริ่มใช้อำนาจเผด็จการทหารจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรณรงค์ลัทธิเชิดชูผู้นำมากเกินไป อาจกล่าวได้ว่า "เผด็จการ" ตามความหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ

^{๑๑๑} ขวลิต ทรงกิตติ, "การต่อสู้ทางการเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๙๐)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย ภาควิชาปกครอง วิทยาลัยวิชาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๗๐), หน้า ๘๑.

^{๑๑๒} สุทธาชัย อิมประเสริฐ, "การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๐๐)," หน้า ๒๔.

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

"ลัทธินาถทหารผู้ใหญ่ มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองประเทศ" ด้วยเหตุนี้ นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้หันมาต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยการจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่นโดยมีหลักการสำคัญเพื่อ "กอบกู้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ของชาติไทย และเพื่อเป็นการต่อสู้ยืนหยัดอยู่ข้างประชาธิปไตยหรือฝ่ายสัมพันธมิตร"

การดำเนินนโยบายตามลัทธิเผด็จการ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะทำให้กลุ่มของ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับเสียงสนับสนุนตามมา อันได้แก่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่หนึ่ง อันมีกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากอีสาน เช่น เติง ศิริจันทร์ ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ถวิล อุดล เป็นแกนกลาง ประสานเข้ากับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนอื่น ต่อมากองทัพเรือที่นำโดย พล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิน พล.ร.ต.มัน นาวาวิจิตร น.อ.สังวร สุวรรณชีพ และ น.อ.ทหาร ขำหิรัญ ก็หันมาสนับสนุนฝ่าย นายปรีดี พนมยงค์ แต่ที่สำคัญก็คือการที่ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ และรองนายกรัฐมนตรี ทั้งยังเป็นเพื่อนสนิทของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หันมาร่วมกับฝ่ายเสรีไทย พร้อมกับ พล.ต.ต.ชโล ศรีศรากร ผู้บังคับการตำรวจสันติบาล จนในที่สุดแม้ทหารบกบางส่วน โดยเฉพาะสายเสนาธิการของ พล.ท.จิระ วิจิตสงคราม ก็เข้าร่วมสนับสนุนฝ่ายเสรีไทย ทั้งนาถทหารบกสายคณะราษฎร บางส่วนก็หันมาสนับสนุนเสรีไทยเช่นกัน ได้แก่ พล.ต.เรือง เรืองวิรุทธ และ น.อ.ทวน วิชัยทัตตะ เป็นต้น ในที่สุด แม้กระทั่งบุคคลที่ร่วมในคณะรัฐบาลเองหลายคนก็หันมาสนับสนุนฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังที่ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัสอธิบายในระยะเวลาต่อมาว่า "รัฐมนตรีผู้ใด แม้จะได้ออกความคิดเห็นด้วยความบริสุทธิ์ใจของตน แต่ความคิดเห็นนั้นไม่ตรงกับความคิดเห็นของจอมพล ป.แล้ว จอมพล ป. ก็แสดงความไม่พอใจขึ้นมาทันที" ดังนั้น รัฐมนตรีเช่น น.อ. กาจ เก่งระดมยิง(หลวงกาจสงคราม) นายควง อภัยวงศ์ นายทวี ฤๅษเกตู ต่างก็ลาออก ส่วน น.อ.บุง ศุภลาศัย นายสงวน จุฑาเดมิยะ(หลวงนฤเบศร์มานิต) นายวิลาศ

ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย (รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น.ศ.๒๔๖๖), หน้า ๔๔๑.

สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๖, หน้า ๑๖๔.

สุนนท์ ด้านตระกูล, ผู้รวบรวม, พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส มุคถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับ นายปรีดี พนมยงค์ และ จอมพล ป. พิบูลสงคราม, หน้า ๑๔๗.

ไอสถานนท์ ได้เป็นผู้ร่วมมือของฝ่ายเสรีไทยมาตั้งแต่ต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ สมาชิกคณะราษฎรโดยส่วนใหญ่หันเหออกจากการสนับสนุน จอมพล ป. พิบูลสงคราม แล้ว เพียงแต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังมีผู้สนับสนุนอย่างมั่นคงจากแม่ทัพฝ่ายทหารบก และทหารอากาศ เช่น พล.ท. มังกร พรหมโยธี พล.ท. จริญญา ร. เสรีเริงฤทธิ พล.ท. พิน ชุณหะวัณ พล.ต. ปลด พิบูลภาณุวัตร พล.อ. ต. พิน รณนภากาศ ฤทธาคนี เป็นต้น^{๑๑} ในระยะนี้ น.อ. ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ ได้รับพระราชทานยศเป็นพลเรือตรีเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๖ และยังคงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในคณะรัฐบาล อาจจะเป็นไปได้ว่า พล.ร.ต. ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ ยังสนับสนุนรัฐบาลอยู่ จึงไม่ปรากฏชื่อว่า พล.ร.ต. ถวัลย์ เข้าร่วมกับฝ่ายเสรีไทยแต่อย่างใด

การที่ผู้นำคณะราษฎรส่วนใหญ่ หันเหจากการสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลสั่นคลอน ปรากฏการณ์แสดงออกอย่างชัดเจนในการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. ๒๔๘๓ สถานะของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในรัฐสภาที่ทรุดไม่มั่นคงเนื่องจากขาดเสียงสนับสนุนไปเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการพิจารณาพระราชกำหนดการจัดตั้งเพชรบูรณ์เป็นเมืองหลวง รัฐบาลจึงถูกโจมตีอย่างหนัก และฝ่ายนักการลงมติด้วยคะแนน ๓๖ ต่อ ๔๘ แล้วจากนั้นอีกเพียง ๒ วัน รัฐบาลก็ประสบความพ่ายแพ้อีกครั้งหนึ่งในการลงมติพิจารณาพระราชกำหนดพหุบริมณฑลด้วยคะแนน ๔๓ ต่อ ๔๓ เมื่อสภาผู้แทนราษฎรไม่อนุมัติร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดทั้ง ๒ ฉบับของรัฐบาล ก็เป็นเหตุให้พระราชกำหนดทั้งสองฉบับตกไป ตามความในมาตรา ๔๒ วรรคที่สอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ความว่า

... ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ท่านให้นำพระราชกำหนด(ที่รัฐบาลตราขึ้นในระหว่างที่ไม่อยู่ในระหว่างสมัยประชุม) นั้น เสนอต่อสภาเพื่ออนุมัติ ถ้าสภามติแล้วพระราชกำหนดนั้นก็เป็พระราชบัญญัติต่อไป ถ้าสภาไม่อนุมัติไซ้พระราชกำหนดนั้นก็เป็อันตกไป^{๑๒}

^{๑๑} สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, "การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕๐๐)," หน้า ๒๔.

^{๑๒} สภาร่างรัฐธรรมนูญ, รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐.

การนำของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในสภามุแทนราษฎรครั้งนี้แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า ฐานะของรัฐบาลไม่มั่นคง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีเป็นการเร่งด่วน เพื่อพิจารณาความพ่ายแพ้คดีในที่ประชุมสภามุแทนราษฎรครั้งนี้ ปรากฏว่าที่ประชุมมีความเห็นแตกแยกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายแรกเห็นว่า ควรประกาศพระราชกฤษฎีกายุบสภามุแทนราษฎร เพื่อทำการเลือกตั้งใหม่ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า รัฐบาลควรจะลาออกตามมารยาททางการเมือง^{๑๑๑} ในที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ตัดสินใจลาออก ทำให้คณะรัฐมนตรีที่มี พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม สิ้นวาระไปด้วย และทางสภามุแทนราษฎรทั้งประเภทที่หนึ่ง และประเภทที่สอง เห็นควรที่จะตั้งนายกรัฐมนตรีขึ้นใหม่ ซึ่งตรงกับที่ สังข์ พัดโนทัย ได้สรุปว่า

...การล้มล้างรัฐบาลท่านจอมพลนั้น เป็นการกระทำที่น่าพิศวงอยู่เหมือนกัน เพราะอำนาจที่ท่านจอมพลคุมไว้ในยามสงคราม ไม่มีช่องทางอื่นเลยที่ฝ่ายศัตรูใดๆ จะมาทำลายได้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้กำลัง หรือโดยวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ทางเดียวที่จะเกิดผลสำเร็จก็คือ เพื่อนร่วมชีวิตของท่านจอมพลล้มท่านจอมพลเอง^{๑๑๒}

บทสรุปเกี่ยวกับบทบาทของ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ ก็คือ การที่ พล.ร.ต. ถวัลย์ มีลักษณะร่วมกับผู้นำคณะราษฎรอีกหลายคน นั่นคือ เป็นบุคคลที่มาจากครอบครัวสามัญชน ที่อาศัยความสามารถในการศึกษามาเข้ารับราชการ และให้ฐานะข้าราชการเป็นบันไดไปสู่ฐานะและบทบาททางการเมือง โดยมีตัวแปรที่สำคัญได้แก่ การเข้าร่วมเป็นบุคคลหนึ่งในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และจากจุดนี้ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้อาศัยความรู้ความสามารถของตน จนกระทั่งได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในคณะรัฐบาลสมัย พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา และ รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากนี้ คุณลักษณะประนีประนอมที่มีอยู่ในตัวของ

^{๑๑๑} คำรงค์ อิมวิเศษ, "การร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับพุทธศักราช ๒๔๘๕ และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิติศาสตร์ ภาควิชาปกครองนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔๒.

^{๑๑๒} สังข์ พัดโนทัย, ความนึกในกรงขัง, หน้า ๔๘๑.

พล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ ก็เป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง ซึ่งพิจารณาได้จากการที่ ร.อ.หลวงอารังนาวาสวัสดิ์ ได้รับมอบหมายให้ไปเกลี้ยกล่อมชักชวนนายทหารเรือ มิให้เดินทางไปบางนา เมื่อคราวปราบกบฏบวรเดช พ.ศ.๒๔๗๖ ต่อมา กลุ่มขุนนางเก่า และกลุ่มผู้นำระบอบใหม่มอบหมายหน้าที่ในการเดินทางไปเข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘ เพื่อที่จะยับยั้งการสละราชสมบัติ แต่ในอีกด้านหนึ่ง พล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ ก็มีความผูกพันกับการสร้างระบอบใหม่ ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดกรณีการปกครองระบอบใหม่ถูกท้าทายอำนาจจากกลุ่มนิยมเจ้า พล.ร.ต.ถวัลย์ ก็ได้เข้าร่วมมือกับรัฐบาลในการปราบปราม และยังมีส่วนช่วยในความพยายามสร้างความมั่นคงให้กับการปกครองระบอบใหม่ในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม อันได้แก่ การเสนอพระราชบัญญัติศาลพิเศษกรณี พ.ศ.๒๔๘๑ และ การเข้าร่วมในการส่งเสริมลัทธิชาตินิยม เป็นต้น ทั้งยังมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์กับต่างประเทศอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม ดำเนินนโยบายไปในลักษณะเผด็จการ และมีความผิดพลาดด้านนโยบายเมื่อประกาศสงครามเข้าข้างญี่ปุ่น เสียงสนับสนุนในสภาผู้แทนราษฎรจากฝ่ายต่างๆ จึงเริ่มเสื่อมลงไปทุกขณะ และนำมาสู่การรวมตัวกันโค่นล้มรัฐบาลได้ในที่สุด ในระยะนี้ จะเห็นได้ว่า พล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ ก็อยู่ร่วมกับรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม จนถึงวาระสิ้นสุด และแม้แต่ร่างพระราชกำหนด ๒ ฉบับที่ถูกล้มในสภาผู้แทนราษฎร พล.ร.ต.ถวัลย์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ก็เป็นผู้แถลงหลักการแทนรัฐบาล แม้กระนั้นก็ตาม ลักษณะประนีประนอมของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ที่ยังคงรักษาความสัมพันธ์อันดีกับคณะราษฎรฝ่ายอื่นๆ ทั้งพลเรือน และ ทหารเรือ ทำให้ พล.ร.ต.ถวัลย์ ไม่เคยถูกพิจารณาในฐานะที่เป็นบริวารหรือเป็นผู้สนับสนุนจอมพล ป.พิบูลสงครามอย่างสุดตัว ยิ่งกว่านั้น การที่ยังคงรักษามิตรภาพกับผู้นำคณะราษฎรเช่น นายปรีดี พนมยงค์ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส และ พล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิน เป็นต้น จึงทำให้ พล.ร.ต.ถวัลย์ มีภาพพจน์ที่ค่อนข้างเป็นกลาง และจะเป็นการเปิดโอกาสต่อการกลับมามีบทบาทมากขึ้นอีกครั้ง